

Apie Prigimtinę būklę

dingsties manyti, kad kiekviena valdžia pasau-lyje yra tik jėgos ir priedartos padarinys ir kad žmonės gyvena kartu tik pagal žvėrių taisyklės, kai viskas užgrobiama stipriausio, — o tuo padedamas pagrindas nesibaigiančiai be-tvarkei ir suirutei, neramumams, maištams ir su-kilimams, prieš kuriuos taip garsiai šaukia šios hipotezės šalininkai, — tas būtinai turi rasti ki-tokią valdžios pradžią, kitokią politinės valdžios šaltinį ir kitokią valdžią turinčių asmenų pažini-mo ir paskyrimo būdą negu tas, kurio mus moko seras Robertas Filmeris.

2. Šiuo tikslu, manau, bus pravartu apibrėžti tai, ką aš laikau politine valdžia, kad būtų galima pareigūno valdžią valdiniui atskirti nuo tėvo valdžios savo vaikams, nuo šeimininko valdžios tarnui, nuo vyro valdžios žmonai ir nuo pono valdžios vergui. Nors visos šios skirtingos valdžios kartais susitinka vienu metu tame pačiame žmoguje, tačiau jeigu į jį pažvelgsime šiais įvairiais aspektais, tai šitai padės mums atskirti šias valdžias vieną nuo kitos ir parodyti, kuo skiriasi valstybės valdovas, šeimos tėvas ir galeros kapitonas.

3. Taigi politine valdžia aš laikau teisę kurti įstatymus, numatančius mirties bausmę ir ati-tinkamai visas mažesnes bausmes, kad būtų tvarkoma ir saugoma nuosavybė, ir teisė nau-doti bendruomenės jėgą vykdant šiuos įstaty-mus bei ginant valstybę nuo išorės pavojų, ir visa tai — tik bendram labui.

4. Norint teisingai suprasti politinę valdžią ir apibrėžti ją pagal jos šaltinius, reikia iš-siaiškinti prigimtinę visų žmonių būklę, o tai yra būklė, kai žmonės visiškai laisvai savo nuožiūra veikia, disponuoja savo nuosavybe ir asmeniu pagal Prigimtines įstatymą, neprašy-dami nieko leidimo ir nepriklausydami nuo kito žmogaus valios.

Tai yra ir lygybės būklė, kai visa valdžia ir visa jurisdikcija yra abipusė ir niekas neturi jos daugiau už kitą. Juk nėra nieko akivaiz-desnio už tai, kad tos pačios prigimties ir rango būtybės, gavusios vienodus prigimties prana-šumus bei sugebėjimus, turi būti taip pat lygios viena kitos atžvilgiu, be jokio pavaldumo ar priklausomybės, nebent jų visų viešpats ir val-dovas koku nors viešu savo valios pareiškimu iškeltų vieną virš kitų ir suteiktų jam aiškiu ir tiksliu paskyrimu negincijamą teisę viešpatauti ir valdyti.

5. Šią prigimtinę žmonių lygybę išvalgusis Hukeris pripažįsta esant tiek akivaizdžią ir ne-gincijamą, kad laiko ją pagrindu tai žmonių tarpusavio meilės pareigai, kuria jis grindžia jų pareigas vieno kitam ir iš kurių jis išveda didžiausias teisingumo ir mielaširdingumo mak-simas. Štai ką jis sako:

„Tokia pat prigimtine paskata priverte

žmones suprasti, kad mylėti kitą yra ne mažesnė pareiga negu mylėti save; juk nagrinėjant dalykus, kurie lygūs, turi būti naudojamas tas pats mastelis; jeigu aš galiu tik norėti, kad kitas žmogus elgtųsi su manimi taip, kaip pats su savimi, tai kaip aš galiu tikėtis šį savo norą bent iš dalies patenkinti, jeigu aš pats nesistengsiu patenkinti tokį pat kitų norą, nes, be abejojimo, visi žmonės yra tos pačios prigimties. Jeigu jiems bus pasiūlyta kas nors priešinga šiam norui, tai jie kiekvienu atveju bus įskaudinti kaip ir aš pats; todėl jeigu aš ką nors skriaudžiu, tai turiu būti pasiruošęs kentėti, nes nėra pagrindo, kad kiti žmonės rodytų didesnę meilę man, negu kad aš jos parodau jiems; tad, trokšdamas būti kuo labiau mylimas iš prigimties man lygių būtybių, aš iš prigimties įsipareigoju jų atžvilgiu jausti tą patį. Iš šio lygybės santykio tarp mūsų ir tų, kurie tokie pat kaip mes, prigimtinis protas išveda keletą taisyklių ir kanonų, kuriais gyvenime vadovaujasi kiekvienas žmogus" (*Bažnytinė politika*, kn. I).

6. Tačiau nors tai yra laisvės būklė, vis dėlto tai nėra palaidumo būklė; nors žmogus šioje būklėje turi nekontroliuojamą laisvę disponuoti savo asmeniu ar nuosavybe, jam nėra leista naikinti save ar jam priklausančią būtybę, nebent šito reikia kokiam nors kilnesniam tikslui, negu vien tik jos išsaugojimas. Prigimtinę būklę valdo prigimties įstatymas, kuris privalomas kiekvienam, o protas, kuris ir yra šis įstatymas, visus į jį besikreipiančius žmones moko, kad, esant visiems lygiems ir nepriklausomiems, niekas ne-

gali kėsintis į kito gyvybę, sveikatą, laisvę ar nuosavybę; juk visi žmonės yra vieno visagalio ir be galo išmintingo Kūrėjo kūriniai, visi — vieno aukščiausiojo Valdovo tarnai, pasiūsti pasaulin Jo įsakymu ir Jo reikau; jie yra Jo nuosavybė ir kūrinys, kuris turi išlaikyti tiek, kiek leidžia Jo, o ne jų malonė. O būdami apdovanoti vienodais sugebėjimais ir visi dalindamiesi viena bendra prigimtimi, mes negalime tarti, kad tarp mūsų yra toks pavaldumas, kuris duoda teisę naikinti vienas kitą taip, lyg mes būtume sukurti pasinaudoti vienas kitu, kaip kad žemesnieji padarai sukurti mums naudotis. Kiekvienas, kiek jis privalo saugoti pats save ir savavališkai neapleisti savo užimamos padėties, dėl tos pačios priežasties privalo, jei jo paties saugumui niekas negresia, rūpintis pagal savo išgales kita žmonijos dalimi. Jis negali, nebent vykdydamas teisingumą, atimti iš kito gyvybę ar kėsintis į ją ar į visa tai, kas padeda saugoti kito žmogaus gyvybę, laisvę, sveikatą, kūną ar nuosavybę.

7. O tam, kad visi žmonės negalėtų kėsintis į kitų žmonių teises ir kenkti vieni kitiems ir kad būtų laikomasi Prigimties įstatymo, reikalaujancio taikos ir saugumo visai žmonijai, Prigimties įstatymo vykdymas šioje būklėje yra atiduotas kiekvienam žmogui į rankas, todėl kiekvienas turi teisę bausti šio įstatymo pažeidėjus taip, kad užkirstų kelią pažeidimams. Juk Prigimties įstatymas, kaip ir visi kiti žmonių įstatymai šiame pasaulyje, būtų bevertis, jeigu Prigimtinėje būklėje neatsirastų nė vieno, kuris

pajęgtų ši įstatymą vykdyti ir šitaip apsaugotų nekaltuosius ir sutramdytų pažeidėjus; o jeigu kas nors Prigimtinėje būklėje gali bausti kitą už bet koki padarytą blogį, tai kiekvienas gali elgtis taip pat.

8. Vadinasi, Prigimtinėje būklėje vienas žmogus stipresnis už kitą, tačiau jis vis dėlto neįgyja visiškos ir nevaržomos galios daryti su nusikaltėliu, pakliuvusiu į jo rankas, visa, ką liepia jo įkairinti jausmai ar nevaldomi jo valios protrūkiai. Jis įgyja tik galią atsilyginti jam tiek, kiek diktuoja jo blaivus protas ir sąžinė, kad tai atitiktų jo nusižengimą, t. y. kad to pakaktų atlyginti už žalą ir sutramdyti. Juk tik šios dvi priežastys yra pagrindas to, kad vienas žmogus gali teisėtai skriausti kitą,— to, ką mes vadiname bausme. Sulaužydamas Prigimties įstatymą, pažeidėjas parodo, kad jis vadovaujasi kita taisykle negu protas ir visų lygybė, kuri yra Dievo nustatytas matas žmonių veiksmams, kad jie būtų saugūs; ir šitaip jis tampa pavojingas žmonijai. Paniekindamas ir nutraukdamas tą ryšį, kuris turi saugoti žmonių nuo žalos ir smurto, jis nusižengia prieš visą žmonių giminę, jos taiką ir saugumą, laiduojamą Prigimties įstatymo. Todėl kiekvienas žmogus pagal savo turimą teisę saugoti visą žmonių galią šalinti, o prireikus ir naikinti jai žalingus dalykus, taigi daryti blogį kiekvienam, kuris pažeidžia tą įstatymą, kad jis būtų priverstas dėl to galėtis ir kad jo pavyzdys sulaukėtų jį patį ir kitus nuo panašių piktadarybių. Ir šiuo atveju, ir šiuo pagrindu kiekvienas žmogus turi teisę

bausti pažeidėją ir būti Prigimties įstatymo vykdytoju.

9. Aš neabejoju, kad tai kai kuriems žmonėms atrodytų labai keista doktrina. Tačiau, kol jie pasmerks ją, norėčiau, kad jie man paaiškintų, kokia teise koks nors valdovas ar valstybė gali pasmerkti mirčiai ar bausti svetimą už koki nors nusikaltimą, kurį jis padarė jų šalyje? Akivaizdu, kad jų įstatymai, paremti sankcija, gauta iš pareikštos įstatymų kūrėjų valios, neįliečia svetimą. Jie kalba ne jam, ir net jeigu jie kalbėtų jam, jis neprivalėtų jų klausyti. Toji įstatymų kūrėjų valdžia, dėl kurios jie galioja tos valstybės valdiniam jam neturi jokios galios. Tie, kurie turi aukščiausiąją valdžią leidžiant įstatymus Anglijoje, Prancūzijoje ar Olandijoje, indenui yra tokie pat kaip visi kiti žmonės be valdžios. Todėl, jei pagal Prigimties įstatymą žmogus neturėtų galios bausiti už jo pažeidimus, kai, jo blaiviu sprendimu, šito reikia, aš negaliu suprasti, kaip kokios nors bendrijos valdovai gali bausiti svetimą iš kitos šalies, nes jo atžvilgiu jie negali turėti daugiau valdžios, negu iš prigimties jos turi kiekvienas žmogus kito žmogaus atžvilgiu.

10. Be nusikaltimo, įvykdomo sulaužant įstatymus ir nukrypstant nuo teisingos proto taisyklės, kai žmogus išsigimsta tiek, jog pasiskelbia išsižadęs žmogiškosios prigimties principų ir tampa kenksmingu padaru, paprastai čia dar padaroma žalos. Tokiu atveju tas, kuris patyrė žalą, turi (be jam kartu su kitais žmonėmis priklausančios teisės bausiti) ypatingą teisę reika-

lauti atlyginimo iš to, kuris jam tą žalą padarė. Ir bet kuris kitas asmuo, kuriam tai atrodo teisinga, gali taip pat stoti nukentėjusiojo pusėn ir padėti jam susigrąžinti iš skriaudėjo visa, kas atlygintų jo patirtą žalą.

11. Dėl to, kad yra šios dvi skirtingos teisės (pirmoji — teisė bausti už nusikaltimą trąmdant nusikaltėį ir užkertant kelią panašioms nusizengimams, kurią turi kiekvienas; antroji — teisė gauti atlyginimą, kurią turi tik nukriaustoji pusė), būna taip, kad teisėjas, kuris, būdamas teisėju, turi bendrąją teisę bausti, dažnai, jei dėl visuomenės labo nereikia vykdyti įstatymo, gali savo paties valdžia atleisti nuo bausmės už nusikalstamus veiksmus, tačiau jis negali atleisti nuo pareigos atlyginti už žalą, padarytą privi-čiam asmeniui. Tas, kuris patyrė žalą, turi teisę reikalauti atlyginimo savo paties vardu, ir tik jis vienas gali nuo jo atleisti. Nukentėjęs asmuo gali pasinaudoti pažeidėjo turtu ar jo pagalba pagal savisaugos teisę, kaip kad kiekvienas žmogus gali bausti už nusikaltimą, kad jis nebūtų pakartotas, remdamasis visos žmonijos saugumo teise ir siekdamas šio tikslo, jis gali imtis visų reikiamų veiksmų. Štai todėl kiekvienas žmogus prigimtinėje būklėje turi teisę užmušti žudiką, kad atbaidytų kitus nuo panašaus nusizengimo, kurio niekas negali atlyginti, pavyzdžiu parodydamas, kokia bausmė už jį laukia kiekvieno, ir kad apsaugotų žmones nuo nusikaltėlio kėslių, kai šis, išsižadėjęs proto ir Dievo žmonijai duoto bendro mato bei taisyklės, savo neteisėtu smurtu ir vieno žmogaus nužudymu paskelbia

karą visiems žmonėms, todėl pats gali būti sunaikintas kaip liūtas ar tigras, vienas iš tų laukinių kraugerisų žvėrių, su kuriais žmonija negali nei kartu gyventi, nei saugiai jaustis. Ir kaip tik šituo grindžiamas didysis Prigimties įstatymas: „Kas nors išlies žmogaus kraują, to kraujas bus išlietas“ (Prad 9, 6). Ir Kainas buvo taip tvirtai įsitikinęs, jog kiekvienas turi teisę sunaikinti tokį nusikaltėį, kad, nužudęs savo broį, jis sušunka: „Kiekvienas, kuris mane suras, tegul užmuša mane“ — taip aiškiai šis įstatymas įrašytas visų žmonių širdyse.

12. Dėl tos pačios priežasties žmogus prigimtinėje būklėje gali bausti už mažesnius šio įstatymo pažeidimus, bet — gali būti paklausta — ar mirties bausmė? Aš atsakau: už kiekvieną nusizengimą gali būti baudžiama tiek ir taip griežtai, kad to pakaktų nusizengimą padaryti nebaudingą nusikaltėliui ir kad tai priverstų jį atlyginti ir atgrasintų kitus nuo panašių veiksmų. Kiekvienas nusikaltimas, įvykdytas Prigimtinėje būklėje, gali būti Prigimtinėje būklėje baudžiamas taip pat ir tiek pat, kaip ir valstybėje. Nors dabartinis mano tikslas nėra čia smulkiai aprašyti Prigimties įstatymą ir jo numatomos bausmės priemones, tikra yra tai, kad toks įstatymas yra ir kad jis tiek pat suprantamas ir aiškus protingai būtybei ar jo tyrinėtoji kaip ir veikiantys valstybių įstatymai; ne, jis gal net aiškesnis, nes protas lengviau suprantamas už tas užgaidas ir painius išsigalvojimus, kuriuos žmonės, siekdami savo prieštarų ir slaptų tik-

slų, įvelka į žodžius; juk iš tiesų tokia yra didžioji dalis valstybių pilietinių įstatymų, ir jie teisingi tik tiek, kiek yra paremti Prigimties įstatymu, pagal kurį jie turi būti tvarkomi ir aiškinami.

13. Šiai neįprastai doktrinai, t. y. kad Prigimtine būklėje kiekvienas turi Prigimties įstatymo numatytą vykdomąją galią, bus greičiausiai paprieštarauta, jog neprotinga žmonėms būti teisėjais savo pačių byloje, jog savimeilė padarys žmones šališkus savo ir savo draugų naudai ir jog, antra vertus, piktavališkumas, aistra ir kerštas per toli juos nuves baudžiant kitus žmones, o iš to kils tik sumaištis ir netvarka; todėl esą Dievas paskyręs vyriausybę, kad ji varžytų žmonių šališkumą ir smurtą. Aš noriai pripažįstu, kad pilietinė valdžia yra tinkamas vaistas nuo Prigimtinės būklės nepatogumų, kurie tikrai turi būti didžiuliai, kai žmonės yra teisėjai savo pačių byloje; juk sunku įsivaizduoti, kad tas, kuris, pamynęs teisingumą, nuskriaudė savo brolių, taip susirūpins teisingumu, jog pasmerks save už tokį darbą. Tačiau aš norėčiau, kad šitai prieštaraujantys atsimintų, jog absoliutūs monarchai yra tik žmonės; ir jeigu valdžia turi būti vaistas nuo tų blogybių, kurios neišvengiamai atsiranda dėl žmonių teisėjavimo savo pačių byloje ir Prigimtine būkle daro nepakenčiamą, tai aš norėčiau sužinoti, kas tai per valdžia ir kuo ji geresnė už Prigimtine būklę, jeigu vienas žmogus, valdydamas daugybę žmonių, turi laisvę būti teisėju savo paties byloje ir gali daryti su savo valdiniais, kas tik jam

šauka į galvą, ir niekas neturi nė menkiausios teisės suabejoti jo norų vykdytojų teisingumu ar patikrinti jų įgaliojimus? Kad ir ką jis darytų vedamas proto ar klysdamas, ar aistros pagautas, jam turi būti paklūstama? O juk prigimtine būklėje žmonės neprivalo šito daryti. Ir jeigu tas, kuris teisia, teisia neteisingai savo paties ar kieno nors kito byloje, tai jis už tai atsako prieš žmonių.

14. Dažnai didžiausiu prieštaravimu čia laikomas klausimas: „Kur yra, jei jų apskritai kada nors buvo, žmonės Prigimtine būklėje?“ Į jį kol kas pakanka atsakyti taip: kadangi visi „nepriklausomų“ valstybių karaliai ir valdovai visame pasaulyje tebėra Prigimtine būklėje, tai visiškai akivaizdu, kad niekuomet nėra buvę ir nebus tokios padėties, jog daugybė žmonių pasaulyje nepriklausytų šiai būklei. Aš išvardinau visus „nepriklausomų“ bendruomenių valdovus, nepaisant to, ar juos sieja kokia nors sandrauga su kitais; juk ne kiekviena sutartis panaikina Prigimtine būklę, o tik tokia, kai žmonės tarpusavio sutarimu įeina į vieną bendriją ir sukuria vieną politinį kūną; kiti pasižadėjimai bei sandėriai, kuriuos žmonės gali sudaryti su kitu, vis dar palieka juos Prigimtine būklėje. Antai pasižadėjimai bei sandėriai, susiję su mainais tarp dviejų žmonių Soldanijos saloje ar tarp šveicaro ir indėno Amerikos miškuose, yra jiems privalomi, nors vienas kito atžvėgiu jie yra grynoje Prigimtinėje būklėje, nes tiesą sakyti ir laikytis pažado privalu žmonėms apskritai, o ne tik visuomenės nariams.

15. Tiems, kurie tvirtina, kad jokie žmonės apskritai nėra buvę Prigimtinėje būklėje, aš prieštarauju remdamasis ne tik išmintingojo Hukerio autoritetu (*Bažn. polit. kn. I, s. 10*), kuris sako: „Įstatymai, kurie buvo iki šiol minimi, t. y. Prigimties įstatymai, beatodairos privolomi žmonėms apskritai, net jeigu jie nėra sukūrę jokios nuolatinės bendrijos, nėra tarpusavyje sudarę jokios iškilmingos sutarties dėl to, kas leistina ir kas neleistina; o kadangi mes, būdami vieni, nesame pajėgus apsirūpinti pakankama daiktų atsarga tokiam gyvenimui, kokio iš mūsų reikalauja Prigimtis ir koks būtų vertas žmogaus orumo, tai, siekdami įveikti tas ydas bei netobulumus, kurie mus persekioja mums gyvenant atskirai ir skyrium nuo kitų, esame prigimties skatinami ieškoti bendrumo ir draugystės su kitais; tai ir buvo priežastis žmonėms iš pradžių burtis į politines visuomenes“. Aš dar pridursiu, kad visi žmonės iš prigimties yra šioje būklėje ir jie išlieka joje tol, kol savo pačių susitarimu padaro save vienos ar kitos politinės visuomenės nariais; ir aš neabejoju, kad dėstydamas toliau aiškiai tai parodysiu.

TREČIAS SKYRIUS

Apie karo padėtį

16. Karas yra priešiško ir naikinimo būklė. Todėl žodžių ar veiksmu skelbiantis ne jausmin-

gą ir skubotą, bet apgalvotą ir tvirtą ketinimą atimti kito žmogaus gyvybę, pradeda kariauti su tuo, kuriam jis tokį ketinimą paskelbė, ir šitaip kelia pavojų savo paties gyvybei to, į kurį kėsiasi, ar kiekvieno kito, atėjusio šiam į pagalbą ir stojusio jo pusėn, atžvilgiu. Visai pagrįsta ir teisinga turėti teisę sunaikinti kiekvieną, kuris grasina mane sunaikinti. Juk pagal pagrindinį Prigimties įstatymą žmogus turi būti saugomas kiek tik įmanoma; kai negalima išsaugoti visų, pirmiausia turi būti pasirūpinta nekalbių saugumu; žmogui leistina sunaikinti tą, kuris kariauja su juo ar rodo jam priešišumą ir grasina jo gyvybei, dėl tos pačios priežasties, dėl kurios leistina užmušti vilką ar liūtą; tokie žmonės nėra susieti bendru proto įstatymu, jie vadovaujasi tik jėga ir smurtu, todėl su jais galima elgtis kaip su plėšriais žvėrimis, pavojingais ir kenksmingais padarais, kurie tikrai žmogui sunaikins, kai tik jis atsidurs jų valdžioje.

17. Vadinasi, tas, kuris mėgina visiškai valdyti kitą žmogų, pradeda su juo kariauti, nes tai suvokiama kaip atviras kėsinimasis į jo gyvybę. Juk aš turiu pagrindą daryti išvadą, kad tas, kuris nori mane valdyti be mano sutikimo, mane užvaldęs naudosis manimi, kaip jam patiks, ir net galės mane sunaikinti, jeigu to įsigeis; juk niekas negali norėti visiškai mane užvaldyti, jei neketina priversti mane daryti tai, kas priešla-
rauja mano teisei į laisvę, t. y. paversti mane vergu. Būti laisvam nuo tokios prievartos yra vienintelis mano išlikimo laidas; ir protas skatina mane žvelgti kaip į mano saugumo priešą į tą,

kuris nori atimti iš manęs tą laisvę, kuri yra manoji užtvara nuo tokios prievartos; todėl tas, kuris mėgina mane pavergti, pradeda kariauti su manimi. Tas, kuris Prigimtinėje būklėje mėgintų atimti laisvę, priklausantią kiekvienam šioje būklėje, tas būtinai turi būti laikomas besikėsiančiu atimti ir visa kita, nes laisvė yra visa ko pagrindas; taip pat ir tas, kuris visuomenėje panorėtų atimti laisvę, priklausantią visuomenės ar valstybės nariams, turi būti laikomas besikėsiančiu atimti iš jų ir visa kita, todėl — kariaujant su jais.

18. Štai kodėl kiekvienas žmogus gali teisėtai užmušti vagį, nors šis nebūtų padaręs jam nė mažiausios žalos ar pasikėsinęs į jo gyvybę, o tik panaudojęs jėgą mėgindamas atimti pinigų ar tai, kas jam patinka; juk jeigu jis naudojasi jėga neteisėtai mane pavergdamas, tai, kad ir kokie būtų jo ketinimai, aš neturiu jokio pagrindo manyti, kad, panorėjęs iš manęs atimti laisvę, jis nepanores, valdydamas mane, atimti iš manęs ir visa kita. Vadinasi, aš turiu teisę laikyti jį kariaujantį su manimi, t. y. užmušti jį, jei galiu; juk teisinga, kad kaip tik šiam pavojui pasmerkia save tas, kuris pradeda karą būdamas užpuoliku.

19. Ir štai čia aiškiai matome, kuo skiriasi Prigimtinė būklė ir karo būklė. Nors kai kurie žmonės jas painioja, šios būklės skiriasi viena nuo kitos taip, kaip taikos, geros valios, savitarpio pagalbos ir saugumo būklė skiriasi nuo priešikumo, piktos valios, prievartos ir tarpusavio naikinimo būklės. Žmonės, gyvenantys kartu

pagal proto taisyklę be jokios bendros žemiškos vyriausybės, turinčios galią būti jų teisėju, iš tikrųjų gyvena Prigimtinėje būklėje. Tačiau prievarta ar atviras kėsinimasis į kito žmogaus asmenį tada, kai nėra jokios bendros žemiškos vyriausybės, į kurią būtų galima kreiptis pagalbos, yra karo būklė; ir kaip tik šis neturėjimas kur kreiptis duoda žmogui teisę kariauti su užpuolėju, net jeigu jis priklausytų visuomenei ir būtų jos pilietis. Antai visą mano turimą pagrobisio vagies aš negaliu nubausti kitaip kaip grieždamasis įstatymo, bet aš galiu jį užmušti, jeigu jis užpuola mane mėgindamas pasigrobtį mano arkli ar drabužį. Juk įstatymas, kuris sukurtas mano apsaugai, leidžia man tuo atveju, kai jis negali įsikisti gelbstint mano gyvybę nuo šios prievartos (o gyvybės praradimas man negali būti niekuo atlygintas), griežtis savigyvos ir, pasak karo teisės, užmušti užpuoliką, kai skriauda gali būti neatlyginama, nes užpuolikas neduoda laiko kreiptis į mūsų bendrą teisėją ar laukti teismo sprendimo. Kai nėra visų pripažintų teisėjų, visi žmonės atsiduria Prigimtinėje būklėje; jėga be teisės, nukreipta į žmogaus asmenį, vienodai sukuria karo būklę ir ten, kur yra visų pripažintas teisėjas, ir ten, kur jo nėra.

20. Bet kai jėgos naudojimas nutrauktas, tada karas baigiasi tarp tų, kurie priklauso visuomenei ir vienodai pavaldūs vienam teisėjui. Todėl tada, kai kyla klausimas „Kas bus teisėjas?“, klausama ne to, kas būtų spręs nesutarimą. Kiekvienas žino, ką čia mums sako Jafetas: „Dievas Teisėjas išspręs“. Kai nėra žemėje teisė-

jo, turi būti kreipiamasi į Dievą aukštybėse. Klausoma ne apie tai, kas spręs, ar kitas pradėjo kariauti su manimi ir ar aš galiu kaip Jafetas šauktis Aukštybių? Apie tai tik aš pats galiu spręsti pagal savo sąžinę, kaip kad aš tai daryčiau paskutiniojo teismo dieną prieš aukščiausių visų žmonių Teisėją.

KETVIRTAS SKYRIUS

Apie vergovę

21. Prigimtinė žmogaus laisvė — tai nepriklausymas nuo kokios nors aukštesnės valdžios žemėje, nepavaldumas jokiai žmogaus valiai ar įstatyminei galiai ir vadovavimasis vien tik Prigimties įstatymu. Visuomeninė žmogaus laisvė — tai jo nepriklausymas jokiai kitai įstatyminei valdžiai, išskyrus tą, kuri įsteigta visuomenės sutartimi, ir nepavaldumas jokiai valiai ar įstatymų apribojimui, išskyrus tą, kuris tokios valdžios bus nustatytas pagal jos įgaliojimus. Taigi laisvė nėra tai, ką apie ją sako seras Robertas Filmeris: „Laisvė kiekvienam daryti ką nori, gyventi kaip patinka ir nebūti varžomam jokių įstatymų“. Valdžią turinčių žmonių laisvė yra laisvė gyventi laikantis pastovios taisyklės, kuri galioja kiekvienam visuomenės nariui ir kuri nustatyta jos įstatymų leidimo valdžios. Tai laisvė vadovautis savo paties valia visur, kur įstatymas to nedraudžia, ir nebūti

priklausomam nuo nepastovios, neapibrėžtos, nežinomos ir nesaisomos kito žmogaus valios, panašiai kaip Prigimtinė laisvė yra nepriklausomybė nuo jokių suvaržymų, išskyrus Prigimties įstatymą.

22. Ši nepriklausomybė nuo absoliučios, savavališkos valdžios yra taip būtina žmogui likti ir taip su juo tvirtai susijusi, kad žmogui neįmanoma jos išsižadėti neišduodant savo saugumo ir gyvybės. Juk žmogus, nevaldydamas savo paties gyvybės, negali jokių sandėrių ar savo paties sutikimu atiduoti save vergovėn ar pasiduoti kieno nors absoliučiai, savavališkai valdžiai, kad tas galėtų bet kada atimti jo gyvybę. Niekas negali atiduoti daugiau valdžios negu pats jos turi, ir tas, kuriam neduota valdžia atimti sau gyvybę, negali duoti kitam tokios valdžios. Iš tikrųjų, jei dėl kokio nusikaltimo, užtraukiančio mirties bausmę, žmogus praranda teisę į savo gyvybę, tai tas, kuriam jis nusikalto, gali, kai jį valdo, ne iš karto atimti jo gyvybę, o panaudoti jį savo tarnybai, ir tuo jis nepadaro jam jokios skriaudos; juk bet kada, kai tik jis pajunta, jog vergovės našta nusveria jo gyvybės vertę, jis gali, pasipriešindamas savo šeiminko valiai, užsitraukti sau geidžiamą mirtį.

23. Tai yra tobulos vergovės būklė, kuri yra ne kas kita kaip karo būklės tęsinys tarp teisėto augalėtojo ir belaisvio, nes, kai tik tarp jų sudaroma sutartis, ribojanti vienos pusės galią mainais už kitos paklusnumą, karo ir vergovės būklė nutraukiama visam sutarties galiojimo lai-

kui. Juk, kaip sakyta, joks žmogus negali sutar-
timi atiduoti kitam tai, ko jis pats savyje netu-
ri — teisės į savo paties gyvybę.

Aš pripažįstu, kad tarp žydų, taip pat ir kitose
tautose yra buvę atvejų, kai žmonės save par-
duoda. Tačiau aišku, kad jie parduoda save sun-
kiam darbui, o ne vergovei. Žinome, kad save
pardavęs asmuo neatitekdavo absoliučiai, sava-
vališkai, despotiškai valdžiai, nes šeimnininkas
neturėdavo teisės jį bet kada užmušti — užmušti
žmogų, kurį tam tikru laiku jis privalėdavo at-
leisti nuo tarnybos; ir tokio tarno šeimnin-
kas ne tik neturėdavo neribotos teisės į jo gy-
vybę, bet net negalėdavo įsigeidęs jį žaloti, o
šis, netekęs akies ar danties, tapdavo laisvas
(Iš 21).

PENKTAS SKYRIUS

Apie nuosavybę

24. Ar nagrinėtume prigimtiniį protą, kuris
mums sako, kad kartą gimę žmonės turi teisę
save išlaikyti ir atitinkamai — teisę į maistą ir
gėrimą bei panašius dalykus, kurių gamta teikia
jų gyvybei palaikyti, ar nagrinėtume Apreiški-
mą, kuris pasakoja apie tas žemiškas gėrybes,
kurtomis Dievas apdovanojo Adomą, Nojų ir jo
sūnus, — visiškai aišku, kad Dievas, Karaliaus
Dovydo žodžiais tariant, „žemę gi jis davė žmo-
nių vaikams“ (Psal 115, 16), atidavė ją visai žmo-

nių. Tačiau, šitaip manant, kai kam labai sunku
suprasti, kaip apskritai kas nors gali kada nors
turėti kokią nors nuosavybę. Aš nepasitenkin-
čiau sakydamas, kad jeigu sunku išskirti „nuo-
savybę“ tarus, jog Dievas atidavė pasaulį Ado-
mui ir jo palikuonims bendrai visiems, tai visai
neįmanoma, kad koks nors žmogus, išskyrus
vieną ir visuotinį monarchą, galėtų turėti kokią
nors nuosavybę, jei tariama, jog Dievas atidavė
pasaulį Adomui ir jo tiesioginiams įpėdiniams
be visų likusių jo palikuonių. Tačiau aš dar mė-
ginsiu parodyti, kokių būdu žmonės galėtų gauti
savo nuosavybės atskiras dalis to, ką Dievas
atidavė visai žmonijai, be to, gauti nesudarant jo-
kios specialios visų bendrijos narių sutarties.

25. Dievas, atidavęs pasaulį visiems žmonėms,
taip pat davė jiems protą, kad jie geriausiu būdu
naudotųsi šiuo pasauliu gyvenimui ir patogumui.
Žemė ir visa, kas čia yra, duota žmonėms
palaikyti ir palengvinti jų būtį. Ir nors visi gam-
tos vaisiai, kuriuos ji užaugina, ir visi gyvuliai,
kuriuos ji išmaitina, priklauso visai žmonijai,
tačiau, kadangi jie atsirado dėl stichinės gamtos
jėgos, tad, kol jie yra natūralios būklės, niekas
iš žmonių iš pradžių neturi jų kaip savo priva-
čios nuosavybės atskirai nuo kitos žmonijos.
Ir vis dėlto jie duoti naudotis žmonėms, tad
turi atsirasti būdas juos vienaip ar kitaip pasi-
savinti, kol jie dar gali duoti naudoti ar apskritai
turėti kokią nors vertę atskiram žmogui. Vaisiai
ar elniena, kuriais maitinasi laukiniai indėnas,
nežinantis jokių aptvarų ir tebesąs vienas iš
bendruomenininkų, turi būti jo, ir jo — t. y. bū-

ti jo dalimi — taip, kad kitas jau neturėtų į juos jokios teisės, kol šie bent šiek tiek padeda palaikyti jo gyvybę.

26. Nors žemė ir visi žemesnieji padarai priklauso visiems žmonėms bendrai, visgi kiekvienas žmogus turi „nuosavybę“ — savo paties „asmens nuosavybę“. Niekas, išskyrus jį patį, neturi į ją teisės. Galime sakyti, kad jo kūno ir rankų „darbas“ tikrai priklauso jam pačiam. Todėl, kai jis ištraukia kokį nors daiktą iš tos būklės, kurią gamta jam suteikė ir kuri jį palaiko, tai jis susieja jį su savo darbu, pridėda jį prie to, kas yra jo, ir tokiu būdu paverčia jį savo nuosavybe. Daiktas, ištrauktas iš bendros gamtos suteiktos būklės ir pakeistas žmogaus darbu, įgyja tai, kas atima iš kitų žmonių jų bendrą teisę į jį. O kadangi šis „darbas“ yra negincijama dirbančiojo nuosavybė, tai joks kitas žmogus, tik jis pats gali turėti teisę į tai, prie ko jis kartą prisidėjo, bent jau tada, kai pakankamai tokių pat daiktų lieka kitiems.

27. Tas, kuris maitinasi gilemis, susirinktomis po žuolui, ar obuoliais, nusiskintais nuo medžių miške, be abejo, juos pasisavina. Niekas negali neigti, kad šis maistas yra jo. Dabar aš klausiu: kada jie ėmė priklausyti jam? Tada, kai jis juos suvirškino? Tada, kai juos suvalgė? Kai išvirė? Kai parsinešė namo? Kai juos surinko? Visiškai aišku, kad jeigu pirmasis surinkimas nepadarė jų nuosavybe, tai niekas daugiau to padaryti negali. Darbas atskyrė juos nuo to, kas visų. Jo darbas pridėjo jiems kažką daugiau, negu jie gavo iš gamtos, visų motinos, ir todėl jie tapo

jo privaciai teise. Ir kas galėtų pasakyti, kad jis neturėjo teisės šias giles ar obuolius pasisavinti, nes nebuvo gavęs visos žmonijos sutikimo? Ar tai vagystė — šitaip pasisavinti ką nors, kas priklauso visiems visiems? Jeigu toks sutikimas būtų privalomas, tai žmogus numirtų iš bado, nepaisant visos jam Dievo duotos gausos. Sutarimės bendruomeninės nuosavybės atveju matome, kad to, kas bendra, dalies paėmimas ir jos gamtinės būklės pakeitimas sukuria nuosavybę, be kurios visa, kas bendra, neduoda jokios naudos. O šios ar kitos dalies paėmimas nepriklauso nuo pareikšto visų bendruomenininkų sutikimo. Antai žolė, kurią nuėdė mano arkllys, velėna, kurią nukasė mano tarnas, ar rūda, kurią aš pats išsikasiau toje vietoje, į kurią aš turiu bendrą teisę kartu su kitais, tampa mano nuosavybe be kieno nors nurodymo ar sutikimo. Mano darbas, pakeisdamas jų buvusią bendros priklausomybės būklę, atidavė juos mano nuosavybėn.

28. Jeigu kiekvieno bendruomenininko pareikštas sutikimas būtų privaloma sąlyga pasisavinti dalį to, kas bendra, tai vaikai ar tarnai negalėtų supjaustyti mėsos, kurią jų tėvas ar šeimininkas jiems parūpino nepaskirdamas kiekvienam po atskirą dalį. Ir nors šaltinio vanduo priklauso kiekvienam, kas galėtų abejoti, kad šioje esantis vanduo priklauso tam, kuris jį pasėmė? Jo darbu jis buvo atimtas iš gamtos glėbio, kur jis buvo bendras ir priklausė visiems jos vaikams, ir paverstas jo nuosavybe.

29. Tad šis proto įstatymas padaro elnią nuo-

savybe to indėno, kuris jį sumedžiojo; leidžia ma, kad daiktas priklausytų tam, kuris įdėjo į jį savo darbo, nors iki to kiekvienas turėjo į jį teisę. Ir tarp tų, kurie priskiriami civilizuoti žmonijos daliai, kurie yra sukūrę daugybę valstybinių įstatymų, apibrėžiančių nuosavybę, šis pirmą kartą Prigimties įstatymas dėl nuosavybės kilmės iš to, kas anksčiau buvo bendra, vis dar galioja; dėl jo žuvis, kurią kas nors sugauna okeane — šioje didžiulėje visos žmonijos bendroje valdoje, ar putpelė, kurią kas nors pagautina, tampa nuosavybe to, kuris stengėsi, kuris savo darbu pakeitė daikto bendros priklausomybės būklę, kurioje jį paliko gamta. Ir net tarp mūsų medžiojamas žuikis laikomas nuosavybe to, kuris medžioklėje šį vijosi; kadangi toks laukinis žvėris vis dar laikomas bendra, o ne privčiai žmogaus nuosavybe, tai tas, kuris pakankamai dirbo, kad jį surastų ir pagautų, pakeitė jo prigimtinę būklę, kurioje jis buvo visų, ir sukūrė nuosavybę.

30. Čia gali būti paprieštarauta, kad jeigu gilių ir kitų žemės vaisių surinkimas ir pan. duotų teisę į juos, tai tada kiekvienas galėtų prisikrauti jų kiek tik nori. Į tai atsakysiu: ne, ne taip. Tas pats Prigimties įstatymas, kuris duoda mums nuosavybę, taip pat ją ir apriboja. Dievas „apsčiai visko mums teikia“ (*1 Tim 6,17*) — štai apreiškimas, patvirtinantis proto balsą. Tačiau kokiam reikalui Jis visa tai teikia? — „Mūsų kokiame reikalui“. Žmogus turi teisę savo darbu įgyti tiek nuosavybės, kiek gali jos sunaudoti savo gyvenimo reikmėms, kol ji sunyksta. Visa, kas

tai viršija, jau nėra jo dalis ir priklauso kitiems. Dievas nėra nieko sukūręs tam, kad žmogus godintų ar naikintų. Atsižvelgdami į tai, kad pasaulyje ilgą laiką buvo gamtinių gėrybių gausa ir nedaug eikvofojų, ir žinodami, kokią nedidelę tų gėrybių dalį pajėgdavo suvartoti vienas žmogus ir ją pasisavinti kitų nenaudai, ypač jeigu buvo laikomasi protingo saiko jos vartojant, suprantame, jog tada nebuvo daug vaidų ar ginčų dėl šitaip įgyjamos nuosavybės.

31. Bet pagrindinis nuosavybės objektas dabar yra ne žemės vaisiai ar čia gyvenantys žvėrys, o pati žemė, kuri priima ir išlaiko visą kita. Man atrodo, yra aišku, kad ir ši nuosavybė įgyjama tokiu pat būdu kaip minėtoji. Kiek žemės žmogus suaria, užsodina, patręšia, dirba galėdamas suvartoti jos vaisius, tiek jis jos turi. Savo darbu jis tarytum atitveria ją nuo bendrai naudojamo ploto. Šios jo teisės negalima paneigti tariant, kad kiekvienas turi į ją tas pačias teises, todėl jis negalys jos savintis, jos aptverti be visų savo bendrijos narių, visos žmonijos sutikimo. Dievas, atiduodamas pasaulį bendrai visai žmonijai, taip pat įsakė žmogui dirbti, o ir varginga žmogaus būklė stūmė jį prie darbo. Dievas ir paties žmogaus protas įsakė jam užvaldyti žemę, t. y. pagerinti ją savo gyvenimo labui įdedant į ją dalį savęs, savo darbą. Tas, kuris, pakludamas šiam Dievo įsakymui, užvaldė suardamas ir užsodindamas tam tikrą jos dalį, pridėjo prie jos dalį savo paties nuosavybės, į kurią kitas neturi jokios tei-

sės ir kurios negali nebaudžiamai atimti.

32. Toks žemės pasisavinimas ją įdirbant nedarė jokios skriaudos kitiems žmonėms, nes pakankamai geros žemės dar likdavo daugiau, negu buvo pajėgūs įdirbti dar ja neaprupintieji. Todėl iš tikrųjų kitiems jos niekuomet nepri-trūkdavo, kai jos dalį kas nors pasisavinavo. Juk, kai vienas palieka kitam tiek, kiek tas gali panaudoti, jis tarsi apskritai nieko nepaima. Niekas negali laikyti savęs nuskriaustu, kai žmogus, kad ir dideliais gurkšniais, atsigeria iš upelio, nes troškuliui numalsinti dar lieka visas vandens upelis. Šie du atvejai dėl žemės ir vandens, kai abiejų yra pakankamai, visiškai tapatūs.

33. Dievas atidavė pasaulį bendrai visiems žmonėms, bet kadangi Jis atidavė jį žmonių labui, kad šie susikurtų iš jo kuo didesnius gyvenimo patogumus, tai negalima tarti, jog Jis norėjęs amžiams palikti jį kaip bendrą ir neįdirbtą valdą. Jis atidavė jį tam, kad darbštieji ir protin-gieji juo naudotųsi ir kad darbas duotų jiems tei-sę naudotis, o ne tam, kad pikčiurnos ir pavyduo-liai tenkintų savo aistras ar įgeidžius. Tas, kurio darbštumui palikta tiek žemės, kiek jos jau užimta, neturi pagrindo skųstis, negali kėsintis į tai, kas jau pagerinta kito žmogaus darbu; jei jis taip elgtųsi, tai būtų aišku, jog jis nori pasiglemžti kito žmogaus darbą, į kurį jis neturi jokios teisės, o ne žemę, Dievo duotą jam, kartu ir kitiems, kad ją įdirbtų, ir jos lieka tiek, kiek pasisavinta, ir net daugiau, negu kad jis išmanytų, ką su ja padaryti, ar pajęgtų

įdirbti.

34. Tiesa, bendrai valdoma žemė Anglijoje ir kitose šalyse, kur yra valdžia ir daugybė pinigų prekiaujančių valdinių, niekas negali atsiverti ar pasisavinti kurią nors jos dalį be visų ją valdančių sutikimo, nes toji žemė yra bendrai valdoma pagal sutartį, t.y. pagal šalies įstatymą, kurio nevalia pažeisti. Ir nors ji yra tam tikrų žmonių, ji nėra visos žmonijos — ji yra tam tikros šalies ar tam tikros parapijos bendra nuosavybė. Be to, tai, kas lieka atsivė-tus kitiems ją, valdantiems, jau neprilygsta lig tol buvusiam visumai, kai kiekvienas galėjo jo visa naudotis. Tuo tarpu iš pradžių, pirmie-ems žmonėms apgyvendinant didžiules bend-ras valdas — pasaulį, buvo visiškai kitaip. Žmo-gus pirmiausia vadovavosi pasisavinimo įsta-tymu. Dievo palieptas ir savo poreikių skatina-mas, jis dirbo, ir jo nuosavybė, kurios nevalia atimti, tapdavo visa, į ką jis įdėdavo darbo. Todėl žemės užvaldymas ir įdirbimas susiję, kaip matome, su nuosavybės įsigijimu. Viena davė teisę į kita. Taigi Dievas, liepdamas užvaldyti žemę, įteisino jos pasisavinimą; o žmogaus gyvenimo sąlygos, kurios reikalin-gos darbo ir žaliavos darbui, būtinai suformuoja privačią nuosavybę.

35. Prigimtis nustatė nuosavybės sąlyką pagal žmogaus darbą ir jo gyvenimišką reikmes. Jo-kio žmogaus darbas negali apdoroti ar pasisa-vinti viską, o jo poreikiams patenkinti reikia tik menkos viso to dalies, todėl joks žmogus ne-galėjo šitaip paminti kito žmogaus teises ar

išigyti nuosavybę kaimyno sąskaita, nes šiam vis vien likdavo tokios pat rūšies ir dydžio nuosavybė (po to, kai kitas pasiėmė savo), kokia ji buvo prieš pasisavinant. Pirmaisiais pasaulio amžiais, kai žmonėms pavojus žūti nutolus nuo savųjų laukinėse pasaulio platybėse grėsė labiau negu vargas dėl dirbamos žemės stokos, šis saikas iš tikrųjų apribodavo kiekvieno žmogaus nuosavybę itin kukliu dydžiu — tuo, kiek jis galėjo pasisavinti niekam nepadaromas skriaudas.

36. Tas pats saikas gali būti naudojamas be jokios skriaudos kitiems ir dabar, kai pasaulis, regis, perpildytas. Įsivaizduokime žmogų ar šeimą toje pirmykšteje būklėje, kai pasaulis buvo apgyvendinamas Adomo ir Nojaus vaikų, ir tarkime, kad jis įsikuria kurioje nors tolimoje ir neužimtoje Amerikos vietovėje. Pamatytume, kad valdos, kurias jis pagal mūsų nurodytą saiką susikurtų, nebūtų labai plačios ir net dabar nedarytų jokios skriaudos likusiai žmoniškai bei neduotų jai jokio pagrindo skųstis ir laikyti save nuskriausta dėl šio žmogaus įsikūrimo, nors žmonių giminė dabar jau išplitusi po visus pasaulio kampelius ir be galo pralenkia tą nedidelį žmonių skaičių, kuris buvo pradžioje. Dar daugiau, žemės ploto dydis turi tokią menką vertę be įdėto darbo, kad aš girdėjau pasakojant, jog net Ispanijoje žmogui gali būti leidžiama be jokių kliudymų arti, sėti ir pjauti žemę, į kurią jis neturi jokios teisės, išskyrus tai, kad jis ja naudojasi. Priešingai, tenykščiai gyventojai net laiko save skolingais

šiam žmogui, kuris savo darbštumu iš apleistos ir todėl bevaisės žemės papildė aruodą grūdų, kurių jiems taip reikia. Nėra svarbu, ar iš tikrųjų taip yra, bet aš drįstu tvirtinti, kad ta pati nuosavybės taisyklė, t.y. kad kiekvienas žmogus gali turėti tiek, kiek jis gali sunaudoti, ir toliau galiotų pasaulyje nieko nevaržydama, nes čia pakanka žemės, kad išsilaikytų dukart tiek gyventojų, jei tik pinigų išradimas ir tylus žmonių susitarimas teikti jiems vertę nebūtų (sutartimi) sukūręs didelių valdų ir teisės į jas. Kaip tai įvyko — netrukus parodysiu.

37. Neabejotina tai, kad iš pradžių, kol dar noras turėti daugiau, negu žmogui reikia, nebuvo pakeitęs tikrosios daiktų vertės, kuri priklauso tik nuo jų naudos žmogaus gyvenimui, kol nebuvo sutarta, jog geltono metalo gabalėlis, kuris nesusedėvi ir nesugenda, turės tokią pat vertę kaip didžiulis mėsos gabalas ar visa grūdų krūva, kiekvienas žmogus turėjo teisę savo darbu pasisavinti tiek gamtos gėrybių, kiek galėjo jų suvartoti. Vis dėlto toks pasisavinimas nebuvo nei labai didelis, nei darė koją nors skriaudą kitiems, nes toks pat jų kiekis likdavo tiems, kurie norėtų imtis panašaus darbo.

Iki žemės pasisavinimo tas, kuris pririnkdavo laukinių vaisių, sumedžiodavo, pagaudavo ar prisijaukindavo tiek gyvulių, kiek jis pajėgdamas, kuris stengdavosi, kad kaip nors pakeistų laukinę gamtos kūrinių būklę dirbdamas, tas gaudavo juos savo nuosavybėn; bet jeigu jo rankose jie pražūdavo be naudos: jeigu vai-

siai supūdavo ar elniena sugesdavo anksčiau, negu jis galėdavo juos suvartoti, jis nusižengdavo bendram Prigimties įstatymui ir nusipelnėdavo bausmės. Taip jis pasiglemždavo savo kaimyno dalį, nes jis turėjo teisę tik į tai, kas būtina jo poreikiams, kas laidavo jam patogų gyvenimą.

38. Tuo pačiu saiku buvo nustatoma ir žemės nuosavybė. Visa, ką žmogus užaugindavo, nu-pjaudavo, išsaugodavo ir sunaudodavo prieš sugendant,— į visa tai jis turėdavo išskirtinę teisę. Visa, ką jis aptverdavo, gyvuliai, kuriuos jis pajėgdavo pašerti ir panaudoti,— visi jie ir jų nauda taip pat buvo jo nuosavybė. Tačiau jei-gu žolė jo aptvare supūdavo nenupjauta arba jo sodinių vaisiai pražūdavo nesurinkti ir nesandė-liuoti, tai ši žemės dalis, nepaisant aptvaro, turė-jo būti laikoma dykviete ir galėjo būti atiduota kieno nors kito nuosavybėn. Antai amžių pra-džioje Kainas turėjo teisę pasiimti tiek žemės, kiek jis pajėgė įdirbti ir pasisavinti, ir vis vien jos likdavo pakankamai Abelio avims ganytis; vos kelių akrų būtų užtekę jų abiejų nuosavy-bei. Didėjant šeimų skaičiui ir gausėjant jų darbu įgytam turtui, nuosavybė ėmė augti kartu su poreikiais; tačiau jų naudojamoms žemės plotams nuosavybė nebuvo įtvirtinama tol, kol jie nesusijungė į bendrijas, netapo sėslus ir ne-pristatė miestų. Tada, laikui bėgant, jie susita-rimu nustatė savo atskirų teritorijų plotus, su-sitarė dėl ribų, skiriančių juos nuo kaimynų, ir savais įstatymais įtvirtino tai pačiai visuomenei priklausantių žmonių nuosavybę. Juk mes ma-

lome, kad toje pasaulio dalyje, kuri buvo apgy-vendinta pirmiausia ir todėl, matyt, tankiau-siai, jau Abraomo laikais žmonės laisvai klajojo po visas šalis su savo gyvulių bandomis ar pau-kščių pulkais, kurie buvo jų maistas,— ir Abra-omas darė tai šalyje, kurioje jis buvo svetim-salis. Tad aišku, kad bent jau didesnioji žemės dalis priklausė visiems kartu, kad gyventojai jos nevertino ir nesiekė turėti daugiau negu ga-lėjo pasinaudoti; o kada pritrūkdavo vietos kar-tai ganytis jų kaimenėms, jie pagal susitarimą, kaip tai padarė Abraomas ir Lotas (*Pr* 13, 5), atsiskirdavo ir susirasdavo ganyklas ten, kur jiems patikdavo. Kaip tik todėl Ezavas pasitrau-kė nuo savo tėvo ir įsikūrė Seiro kalne (*Pr* 36, 6).

39. Taigi, nepripažindami prielaidos, kad Ado-mas vienintelis iš visų žmonių valdė visą pasaulį kaip savo nuosavybę — šito jokiu būdu negali-ma įrodyti ir iš to negalima kildinti kokią nors nuosavybę,— bet tardami, kad pasaulis buvo atiduotas bendrai visiems žmonių vai-kams — kaip iš tikrųjų ir buvo,— galime supras-ti, kodėl darbas galėjo suteikti teisę privačiai naudotis atskiroms jo dalimis, nekylant dėl to jokiams ginčams ar kivirčams.

40. Ir visai nekeista, nors prieš svarstant taip gali pasirodyti, kad darbu įgytoji nuosavy-bė gali nusverti bendrąją žemės nuosavybę. Juk kaip tik darbas lemia daiktų vertės įvai-rovę. Ir tegul kiekvienas pasvarsto, kuo skiriasi žemės akras, apšodintas tabaku ar cukrašvend-rėmis, nuo tokio pat žemės akro, plytinčio ben-

drose nedirbamos žemės valdose. Kiekvienas pamatys, kad įdirbimas yra didžiausioji tos vertės dalis. Manau, kad visai nesudėtinga paskaičiuoti, jog iš visų žemės vaisių, kurie naudingi žmogui, devyni dešimtadaliai yra darbo padariniai. Dar daugiau, teisingai įvertinę daiktų naudingumą ir paskaičiavę į juos sudėtas išlaidas, kurios iš jų priklauso gamtai, o kurios — darbui, įsitikinsime, jog devyniasdešimt devynios šimtosios daugumos iš jų vertės turi būti įrašyta darbo sąskaiton.

41. Negali būti aiškesnio šio dalyko įrodymo negu kelių Amerikos tautų pavyzdys. Šios tautos turtingos žemės valdų, bet neturi visų gyvenimo patogumų; ne blogiau už kokią nors kitą tautą gamta aprūpino jas gerovės sąlygomis, t. y. derlingu dirvožemiu, galinčiu duoti visa, ko reikia maitintis, apsirengti bei mėgautis; tačiau šios tautos neturi ir šimtosios dalies tų patogumų, kuriais naudojames mes, nes jų žemės nėra gerinamos darbu, o didelės ir turtingos teritorijos karalius ten maitinasi, rengiasi ir gyvena blogiau už padienį Anglijos darbininką.

42. Kad šis dalykas taptų kiek aiškesnis, pamėginkime išryškinti, kokiais įvairiais keliais į mūsų apyvartą ateina kai kurie įprasti daiktai, tenkinantys mūsų gyvenimo reikmes, ir pažiūrėkime, kurią savo vertės dalį jie gauna iš žmogaus darbo. Duona, vynas ir drabužis yra kasdienio vartojimo dalykas, ir jų tikrai apstu. Vis dėlto giles, vanduo, lapai arba kailiai būtų mūsų duona, gėrimas ir apsirengimas, jei dirbdami mes nebūtume pasirūpinę šiais geres-

niais patogumais. Kuo duona vertingesnė už giles, vynas — už vandenį, o audinys ar šilkas — už lapus, kailį ar samanas — visa tai yra nulemta darbo ir darbštumo. Vieni iš šių daiktų — tai maistas ir drabužis, kuriais mus aprūpina gamta pati savaime; kiti — tai tos gėrybės, kurias mums parūpina mūsų darbštumas ir pastangos. Jei kas nors apskaiciuotų, kiek pastarųjų vertė pranoksta pirmųjų vertę, suprastų, kad darbas yra didžiausia daiktų, kuriais naudojames šiame pasaulyje, vertės dalis, o žaliavas teikianti žemė, jeigu jos vertė čia apskritai gali būti įvertinama, yra tik labai nedidelė dalis — tokia nedidelė, kad net pas mus tie plotai, kurie visiškai palikti gamtai ir nėra paversti ganyklomis, arimais ar sodais, vadina mi, kaip ir dera, dykvietėmis; ir mes matome, kad iš jų nėra beveik jokios naudos.

43. Žemės akras, čia duodantis dvi dešimtis bušelių kviečių, ir kitas akras Amerikoje, jei į jį būtų įdėta tiek pat darbo ir jis užaugintų tokį pat derlių, turėtų, be abejo, tokią patią savaiminę vertę. Tačiau nauda, kurią žmonija per metus gauna iš pirmojo, yra penkių svarų vertės, tuo tarpu antrojo vertė kažin ar siekia pensą; jeigu visas pelnas, kurį indėnas iš jo gauna, būtų įvertintas ir parduotas čia, tai galio garantuoti, jog jis nesudarytų ir tūkstantosios pirmojo dalies. Taigi kaip tik darbas teikia žemei didžiausią jos vertės dalį, be jo kažin ar ji apskritai turėtų kokią nors vertę; kaip tik per darbą mes gauname didžiausią visų jos naudingų vaisių dalį. Visa, kuo iš to

kviečių akro gauti šiaudai, sėlenos, duona vertesni už tokios pat geros, bet tyrais plytinčios žemės vaisius, yra darbo padarinys. Juk įvertinanti duoną, kurią valgome, turi būti atsižvelgta ne tik į artojo, pjovėjo, kūlėjo triušą ir kepejo praktiką, bet taip pat į darbą tų, kurie prijaukino jaučius, iškasė ir apdorėjo geležį bei akmenis, nukirto medžius ir paruošė medį plūgui, malūnui, krosniai bei daugybei kitų įrankių ir įrengimų, reikalingų tam, kad pasėtas grūdas virstų duona; visa tai turi būti įrašyta darbo sąskaiton ir laikoma jo padarinium: gamta ir žemė teikia tik žaliavą, kuri pati savaime mažai ko verta. Susidarytų keistas sąrašas, jeigu galėtume išvardyti visus tuos daiktus, kurie parūpinami ir kuriais naudojasi pramonė, kol duonos kepalas atkeliauja į mūsų stalą: geležis, medis, oda, žievė, miškas, akmenys, plytos, anglis, kalkės, audeklas, dažai, derva, degutas, stiebai, virvės ir visa kita, kas naudojama laive, gabenančiame kiekvieną iš daiktų, kurių reikia amatininkui jam dirbant, — visa tai suskaičiuoti beveik neįmanoma, bent jau užtruktų per ilgai.

44. Iš viso to matyti, kad nors gamtos daiktai mums duoti visiems bendrai, tačiau žmogus, būdamas pats sau šeimininkas ir savo paties asmens, savo veiksmų bei savo darbo savininkas, turėjo savyje didįjį nuosavybės pagrindą; ir tai, kas buvo didžiausia dalis to, ką jis pritaikė savo gyvenimui palaikyti ar savo patogumams gausinti, kai išradimai ir menai pagerino gyvenimo sąlygas, ėmė priklausyti

tik jam pačiam, o ne visiems bendrai.

45. Taigi amžių pradžioje darbas duodavo teisę į nuosavybę kiekvienam, kuris tik teikdavosi dirbti bendrose valdose. Šių ilgą laiką likdavo, o ir dabar lieka kur kas daugiau, negu panaudoja žmonija. Iš pradžių žmonės daugiau sia tenkindavosi tuo, ką pati gamta, be jų pagalbos, teikdavo jų poreikiams; ir nors vėliau kai kuriose pasaulio šalyse (kur gyventojų daugėjimas, gyvulių gausa, taip pat pinigų naudojimas lėmė žemės trūkumą, dėl to padidėjo ir jos vertė) atskiros bendruomenės nusibrėžė savo teritorijų ribas ir čia veikiančiais įstatymais sutvarkė savo visuomenės privačių žmonių nuosavybę ir sutartimi bei bendru sutikimu įtvirtino nuosavybę, kurią lėmė darbas ir pramonė. O tarp įvairių valstybių ar karalysčių sudarant sąjungas, jos viešai pareiškėdavo (arba tai būdavo tylomis tariama), kad išsižada bet kokio kėsintis ar teisų į kitų valdose esančią žemę. Bendru sutarimu jos atsisakė šitų savo pretenzijų į tuos kraštus, kuriuos iš pradžių turėjo pagal bendrą prigimtinę teisę, įtvirtindamos sutartimi kiekviena savo nuosavybę tam tikroms pasaulio dalims. Vis dėlto lig šiol yra didžiulių žemės plotų, kurie (jų gyventojams neprijungus prie visos žmonijos ir nesusitarus naudotis bendrais pinigais) plyti nedirbami ir kurių yra daugiau, negu naudojasi ar galėtų naudotis juose gyvenantys žmonės, todėl visos šios žemės vis dar tebėra bendrosios valdos; nors taip vargu ar gali atsitikti tai žmonijos daliai, kuri sutarė naudoti pinigus.

46. Dauguma daiktų, kurie tikrai naudingi žmogaus gyvenime ir kurių ieškoti pirmuosius žemės gyventojus (kaip dabar Amerikos čiabuvius) vertė būtinybė išgyventi, paprastai yra greitai gendantys. Nesunaudojami jie genda ir pražūva patys savaime. Auksas, sidabras ir deimantai — štai daiktai, kuriems vertę suteikė įsivaizdavimas ir susitarimas, o ne tikroji nauda ir gyvenimo būtinybė. Juk visų gerų daiktų, kuriais gamta visus aprūpino, atžvilgiu kiekvienas žmogus (kaip buvo sakyta) turėjo teisę į tiek, kiek jis pajėgus suvartoti, ir galėjo turėti visa, ką pajėgė apdirbti, visa, ką jis apdirbdavo pakeisdamas prigimtine daiktų būkle, tapdavo jo nuosavybe. Tas, kuris surinkdavo šimtą bušelių gilių ar obuolių, vien dėl to juos pasisavindavo; jie, kartą surinkti, tapdavo jo turtu. Jis tik privalejo pasirūpinti, kad jie būtų suvartojami iki sugendant. Priešingu atveju jis būtų viršijęs savo dalį ir apvogęs kitus. Iš tikrųjų būtų kvaila, o ir negarbinga sukaupti daugiau negu įmanoma sunaudoti. Jei dalį jis atiduodavo kam nors kitam, kad ji veltui neprazūtų jo rankose, tai ją taip pat panaudodavo. Ir jeigu jis išmainydavo slyvas, kurios per savaitę būtų sugedusios, į riešutus, kurie visus metus išlikdavo tinkami maistui, tai tuo niekam nebūdavo daroma skriauda; jis neįsivaistydavo bendrų atsargų, nesunaikindavo gėrybių dalies, priklausančios kitiems, nes jo rankose niekas veltui neprazūdavo. Ir dar, jei jis atiduodavo savo riešutus už gabaliuką metalo, kai jį patraukdavo šio spalva, arba iškeisdavo savo avis į

kriaukles, o vilną — į žvilgantį akmenėlį ar deimantą ir saugodavo juos visą savo gyvenimą, tai tuo jis nepažeisdavo jokių kitų žmonių teisių; jis galėjo kaupti šiuos ilgaamžius daiktus kiek jam patiko, nes teisėtos nuosavybės ribas pažeidžia ne jos dydis, o tai, kad kuri nors jos dalis pražūva be naudos.

47. Ir šitaip buvo pradėta naudoti pinigus, tam tikrus patvarius daiktus, kuriuos žmonės gali išlaikyti negendantčius ir bendru susitarimu keisti juos į tikrai naudingus, bet gendantčius gyvenimo reikmenis.

48. O kadangi skirtingas žmonių darbštumas paprastai nulemdavo skirtingus jų turtų dydžius, tai pinigų išradimas leido žmonėms toliau juos krauti ir gausinti. Įsivaizduokime salą, neturincią jokių prekybinių ryšių su likusiu pasauliu. Čia tik šimtas šeimų, bet daugybė avių, arklių, karvių bei kitokių naudingų gyvulių, daugybė valgomų vaisių, o žemės tiek, kad jos derlius galėtų išmaitinti šimtą kartų daugiau gyventojų. Bet, tarkime, saloje nėra nieko, kas galėtų atlikti tikrų pinigų vaidmenį, nes nėra retų arba tvarių daiktų. Kokia prasme būtų kam nors didinti savo turtą, įgyjamą darbštumu arba mainais į kitų žmonių tokias pat netvarias naudingas prekes, viršijant savo šeimos poreikius ir pačias gausiausias vartojimo atsargas. Ten, kur nėra patvarių bei retų daiktų ir vertinamų taip, kad juos kas nors kauptų, žmonės nėra linkę didinti savo žemės valdas, kad ir kokios derlingos jos yra, kad ir kokią laisvę joms išgyti jie turi. Leiskite paklausti,

o kam žmogui dešimt ar šimtas tūkstančių akru puikiausios žemės, gerai įdirbtos ir aprūpintos gyvuliais, jeigu ji yra kur nors Amerikos gilumoje, toli nuo jūrų ir nėra jokios vilties užmegzti prekybą su kitomis pasaulio šalimis ir įsigyti pinigų parduodant savo gaminius. Nebūtų verta net aptverti šią žemę. Ir pamatytumė, kad žmogus paliktų laukinės gamtos valdoms visa, kas viršija jo ir jo šeimos gyvenimiškus poreikius.

49. Taiigi iš pradžių visas pasaulis buvo tarsi Amerika, ir dar labiau negu šiandien; juk niekur nebuvo žinomas toks dalykas kaip pinigai. Bet užtenka tik rasti daiktą, kuris atliktų pinigų vaidmenį ir turėtų pinigų vertę kaimynams, ir jūs pamatysite, kad tas pats žmogus iškart pradės didinti savo valdas.

50. Bet kadangi auksas ir sidabras, palyginti su maistu, drabužiais ar susisiekimo priemonėmis, žmogaus gyvenimui maža kuo naudingi, visa jų vertė, kurios didžiąją dalį visgi sudaro darbas, atsiranda tik dėl žmonių susitarimo; aišku, jog žmonės sutiko su neproporcinga ir nelygia žemės nuosavybe (tai padarė už visuo- menės ribų, nes, esant valdžiai, tokius dalykus tvarko įstatymas) todėl, kad jie rado visiems priimtina būdą žmogui teisėtai ir be skriaudos kitiems turėti daugiau negu gali sunaudoti, t.y. už savo perteklių mainais gauti aukso ir sidabro, kurie ilgam išlieka negesdami savininko rankose ir dėl kurių susitarta, jog jie turės vertę.

51. Taiigi, man atrodo, visai nesunku suprasti,

kaip darbas iš pradžių galėjo sukurti nuosavybės teisę ir visiems bendras gamtos gėrybes ir kaip šitos nuosavybės panaudojimas mūsų teikmėms tenkinti ją apribojo; todėl tuo metu negalėjo būti pagrindo ginčams dėl nuosavybės teisės ar abejonėms dėl jos apribojamo valdų dydžio. Teisė ir patogumasėjo išvien; juk kadangi žmogus turėjo teisę ir visa tai, ką jis galėjo įdirbti, tai jam nebuvo jokios pagundos dirbant gaminti daugiau negu galėjo sunaudoti. Todėl čia nebuvo prielaidų ginčams dėl nuosavybės teisės ar kokiam nors kėsiniui iš kitų teisės; nesunku būdavo matyti, kokią dalį žmogus sau atsirežia; ir taip pat beprasmiška, o kartu ir negarbinga būdavo atsirežti sau per daug ar daugiau negu reikia.

SESTAS SKYRIUS

„Apie tėvišką valdžią“

52. Galbūt sulauktume kaltinimų išūliu priešgyniavimu, jei, svarstydami šiuos klausimus, pradėtume kabinėtis prie žodžių bei pavadinimų, kurie jau visuotinai paplitę. Ir vis dėlto gal nebus bloga pasiūlyti keletą naujų žodžių ten, kur senieji žmogų klaidina, kaip greičiau- stiai yra atsitikę su žodžiais „tėviškoji valdžia“ kurie, atrodo, visą gimdytojų valdžią savo vaikams atiduoda vien tėvui, tarsi motina neturėtų jokios jos dalies; bet jeigu atsiklausime proto

Apie politinę, arba pilietinę, visuomenę

77. Dievas, sukurdamas žmogų tokia būtybe, kuriai, Jo sprendimu, netinka būti vienai, stipriais poreikio, patogumo bei polinkio akstinais privertė jį siekti bendrijos, taip pat aprūpino jį protu ir kalba, kad galėtų ją palaikyti ir ja džiaugtis. Pirmoji visuomenė buvo vyras ir žmona, kurie pradėjo tėvų ir vaikų bendriją, prie kurios ilgainiui prisidėjo šeimininko ir taro bendrija. Ir nors visos jos gali būti ir yra kartu ir sudaro vieną ištisą šeimyną, kurios šeimininkas ar šeimininkė naudojasi šeimai būdinga valdžia, nei viena iš jų atskirai, nei visos kartu jos nesudaro „politinės bendrijos“, o tuo galime įsitikinti panagrinęję skirtingus kiekvienos iš jų tikslus, ryšius bei ribas.

78. Vedybinė bendrija sukuriamą savanoriška vyro ir moters sutartimi; ir nors šios bendrijos pagrindas pirmiausia yra toji sąjunga ir teisė į vienas kito kūną, kurios reikia svarbiausiam jos tikslui — giminei pratęsti, ji taip pat numato abipusę paramą ir pagalbą bei interesų bendrumą, kurio reikia ne tik suvienijant jų rūpinimąsi vieno kitu bei prierašumą, bet ir auginant bendrus palikuonis, kurie turi teisę būti jų išlaikomi ir prižiūrimi, kol dar patys nepajėgia savimi pasirūpinti.

79. Juk vyro ir moters sąjungos tikslas nėra vien gyvybės pradėjimas, bet ir — giminės pra-

tešimas; todėl ši vyro ir moters sąjunga turi tęstis ir po gyvybės atsiradimo tiek ilgai, kiek reikia išlaikyti ir paremti vaikus, kol jie išmoks išsiversti be pašalinės pagalbos. Mes matome, kad šiai taisyklei, kurią be galo išmintingas Kūrėjas nustatė savo rankų kūriniam, paklūsta visi be išimties žemesnieji gyviai. Žole mintančių gyvavedžių gyvūnų atveju patino ir patelės sąjunga trunka ne ilgiau negu pats poravimosi veiksmas, nes patelės speniai yra pajėgūs išmaitinti jauniklį tol, kol jis išmoksta maitintis žole, o patinas tik apvaisina patelę ir nesirūpina nei ja, nei jaunikliu, kuriems jis nieko negali duoti. Tačiau plėšrūnų sąjunga trunka ilgiau, nes patelė nepajėgia išlaikyti savęs ir gausių savo palikuonių pati viena medžiojama, o medžioklė yra kur kas sunkesnis ir pavojingesnis išgyvenimo būdas negu maitinimasis žole; patino pagalba yra būtina išlaikant jų bendrą šeimą, kurios nariai, kol jie patys nepajėgia susimežioti grobio, gali išlikti tik bendru patino ir patelės rūpesčiu. Tą patį matome ir tarp visų paukščių (išskyrus kai kuriuos naminius paukščius, kada maisto perteklius išlaisvina patiną nuo jauniklių maitinimo ir rūpinimosi jais), nes jų jaunikliams lizduose reikia maisto, todėl patinas ir patelė laikosi drauge tol, kol jaunikliai išmoksta naudotis sparnais ir patys savimi rūpintis.

80. Ir tai, manau, yra svarbiausia, jei ne vienintelė priežastis, kodėl žmonių patino ir patelės sąjunga būna ilgesnė nei kitų padarų — kaip tik todėl, kad patelė gali pastoti ir *de facto*

paprastai vėl būna neščia ir pradeda naują gyvybę kur kas anksčiau, negu pirmasis jos vaikas tampa nepriklausomas nuo tėvų paramos ir savarankiškas; jam vis dar reikia paramos, kurią turi teikti tėvai. Vadinasi, ir tėvas, kuris turi rūpintis tais, kuriems davė gyvybę, yra ipareigotas išlaikyti vedybinę sąjungą su ta patčia moterimi ilgiau už kitus gyvūnus, kurių palikuonys gali pradėti rūpintis patys savimi anksčiau nei atsiranda nauja gimusiųjų karta ir kurių vedybinis ryšys išyra pats savaime, jie tampa laisvi, kol Himenėjas tam tikru metu laikui vėl pašaukia juos ieškotis naujų sutuoktinių. Čia negalima nesižavėti didžiojo Kūrėjo išmintingumu. Jis, dovanodamas žmogui sugebėjimą ne tik tenkinti savo esamas reikmes, bet ir numatyti ateitį bei jai ruošti, padarė būtina, kad vyro ir žmonos bendrija būtų patvaresnė negu kitų gyvūnų patino ir patelės bendrijos, kad šitaip jų darbštumas būtų skatinamas, o jų interesai labiau sutelkiami tenkinant savo bendrų palikuonių poreikius ir kaupiant reikalingas atsargas, o tam labai kenktų atsitiktinės jungtuvės arba lengvas ir dažnas vedybinės bendrijos ardymas.

81. Tačiau nors šie žmonijos saitai daro žmonių vedybinius ryšius patvaresnius ir ilgalaičius, palyginti su kitomis gyvūnų rūšimis, vis dėlto reikia išsiaiškinti, kodėl ši sutartis, laiduojanti giminės pratęsimą, auklėjimą ir paveldėjimą, negali būti nutraukiama arba susitarimu, arba praėjus tam tikram laikui, arba esant tam tikroms sąlygoms, kaip ir visos kitos

savonoriškos sutartys? Juk nei šio dalyko prigimtyje, nei jo tiksluose nėra jokio būtinumo, kad ji visuomet išliktų iki gyvos galvos,— turiu omenyje tuos, kurie nėra varžomi jokio valstybės įstatymo, reikalaujancio, kad visos tokios sutartys būtų amžinos.

82. Tačiau vyras ir žmona, kad ir turėdami vieną bendrą rūpestį, vis dėlto skiriasi mąstymo būdu, todėl neišvengiamai kartais skiriasi ir valia. O kadangi būtina, kad kas nors turėtų galutinį sprendimą (t.y. vadovautų), tai pagal prigimtį vadovauja vyras kaip gabesnis ir stipresnis. Tačiau tai galioja tik jų bendro intereso ir bendros nuosavybės dalykams, o žmona turi savo tikrose valdose visa tai, kas pagal sutartį yra jos ypatinga teisė, bent jau nesuteikiama vyrui daugiau teisės į jos gyvybę negu kad ši turi šios teisės vyro atžvilgiu. Vyro valdžia yra tiek tolima nuo absoliučios monarcho valdžios, kad žmona daugeliu atvejų turi visišką laisvę išsiskirti su juo, kai tai numato prigimtinė teisė arba jų sutartis. Ir nesvarbu, ar ji buvo sudaryta Prigimtinėje būklėje, ar pagal jų šalies papročius ir įstatymus; tėvams išsiskyrus, vaikui atitenka tėvui arba motinai pagal tai, kaip numato sutartis.

83. Kadangi visi santuokos tikslai yra siejami tiek politiniam valdymui, tiek ir prigimtinėi būklei, politinė valdžia neapriboja teisių ar galios vieno iš tų, kurie pagal prigimtį būtini tiems tikslams, t.y. giminei pratęsti ir tarpusavio paramai bei pagalbai jiems gyvenant kartu; ji tik sprendžia nesutarimus, kurie gali kilti

tarp vyro ir žmonos dėl šių tikslų. Jeigu būtų kitaip ir absoliuti galia spręsti gyvenimo ir mirties klausimus iš prigimties priklausytų vyriui kaip būtina vyro ir žmonos bendrijos sąlyga, tai negalėtų būti jokios santuokos kurioje nors iš tų šalių, kur vyrui nėra duota tokia absoliuti galia. Bet kadangi santuokos tikslai nereikalingi tokios vyro galios, ji visai jai nebūtina. Santuokinės bendrijos sudarymo sąlygos jos nesuteikia jam; o visa, ko reikia giminei pratęsti bei vaikų priežiūrai, kol jie nepajęgia patys savimi rūpintis,— abipusė pagalba, parama bei palaikymas — gali būti keičiama ir tvarkoma pagal tą sutartį, kuri iš pradžių įtraukė juos į tokią bendriją; juk jokiai bendrijai nėra būtina tai, kas nėra būtina siekiant to tikslo, dėl kurio ji įkurta.

84. Apie bendriją, kurią sudaro tėvai ir vaikai, kiekvienas su savo skirtingomis teisėmis ir galiomis, esu jau taip plačiai kalbėjęs paskutiniame skyriuje, kad man nereikės prie jos daugiau grįžti; ir manau, kad visiškai aišku, jog ji toli gražu neprilygsta politinei visuomenei.

85. Seimininkas ir tarnas — šie vardai tokie pat seni kaip istorija, bet jie taikomi labai skirtingomis sąlygomis gyvenantiems žmonėms. Antai laisvas žmogus paverčia save kito žmogaus tarnu parduodamas jam patarnavimus, kuriuos jis įsipareigoja tam tikrą laiką teikti mainais į atlyginimą, kurį jis turi gauti, ir nors dėl to jis dažniausiai įtraukiamas į savo pono šeimyną ir paklūsta jos įprastai drausmei, tai jo ponui suteikia jo atžvilgiu tik laikiną

valdžią, ir ne didesnę už tą, kuri numatyta jų sutartyje. Bet yra kitos rūšies tarnų, vadina jų ypatingai — vergais, kurie, būdami teisingo karo belaisviai, yra pagal Prigimtine teisę atiduoti absoliučiai, nevaržomai jų ponų valdžiai. Šie žmonės, kaip aš sakau, yra praradę teisę į gyvybę, o su ja — ir savo laisvę bei pādėtį visuomenėje; o būdami vergais, jie negali turėti jokios nuosavybės, todėl negali priklausyti jokiai daliai pilietinės bendrijos, kurios pagrindinis tikslas yra saugoti nuosavybę.

86. Dabar aptarkime šeimos galvą ir visus tuos pavaldumo santykius, kurie žmoną, vaikus, tarnus ir vergus susieja šeimynine namų valdžia. Kad ir kiek visa tai būtų panašu savo tvarka, pareigomis, o ir skaičiumi į nedidelę valstybę, vis dėlto ji labai nuo jos skiriasi savo santvarka, galia ir tikslu. Be to, jeigu ją įsivaizduotume kaip monarchiją, o šeimos galvą, *paterfamilias*, kaip absoliutų jos monarchą, tai tokia absoliuti monarchija turėtų labai netvirtą ir trumpalaikę valdžią, nes iš to, kas sakytą aukščiau, aišku, kad šeimos galva turi itin griežtai laiko bei apimties požiūriu apibrėžtą įvairiai suvaržytą galią tiems keliems asmenims, kurie jai pavaldūs. Juk, išskyrus vergą (o šeima vis vien išlieka šeima, ir šeimos galvos, kaip *paterfamilias*, galia išlieka tokia pati, nepriklausomai nuo to, ar jo šeimoje yra ar nėra vergų), jis neturi jokios įstatyminės galios spręsti nė vieno iš jų gyvybės ir mirties klausimo ir apskritai neturi jokios galios, kurios negalėtų turėti ir seimininkė. O tas, kuris negali turėti

ti absoliučios valdžios visai šeimynai, suprantama, turi tik ribotą valdžią kiekvienam jos nariui. Tačiau kuo šeima ar kokia nors kita žmonių bendrija skiriasi nuo tikros politinės visuomenės — tai geriausiai matysime pasiaisiškinę, kas sudaro pačią politinę visuomenę.

87. Kaip buvo įrodyta, žmogus gimsta turėdamas teisę į visišką laisvę, teisę nevaržomai naudotis visomis Prigimties įstatymo teisėmis bei privilegijomis lygiai su kiekvienu kitu žmogumi ar kitais žmonėmis pasaulyje. Todėl jis iš prigimties turi galią ne tik ginti tai, kas jam priklauso, t. y. savo gyvybę, laisvę ir nuosavybę, nuo pažeidimų ir užpuolimų, bet ir galią teisėti bei bausiti kitus už šio įstatymo pažeidimus taip, kaip, jo įsitikinimu, reikia, net mirties bausme už tuos nusikaltimus, kurių baisumas, jo manymu, to vertas. Bet nė viena politinė visuomenė negali egzistuoti ar išlikti neturėdama jėgos, kuri saugotų nuosavybę ir baustų visus visuomenės narius už nusikaltimus. Todėl politinė visuomenė egzistuoja tada ir tik tai tada, kada kiekvienas iš jos narių yra atsisakęs savo prigimtines galios ir atidavęs ją į bendruomenės rankas visais tais atvejais, kai jam nėra atimta galimybė kreiptis dėl apsaugos į jos sukurtą įstatymą. Tad kiekvienas privatus atskiro jos nario sprendimas yra atmetamas, o teisėju tampa pati bendruomenė, kuri, nustatydamą nešališkas taisykles ir skirdama visuomenės įgaliojimus žmones joms vykdyti, sprendžia visus nesutarimus, kurie gali kilti tarp jos narių kuriuo nors teisės klausimu, be to, įstatymo numatyto-

mis bausmėmis baudžia už prasižengimus, padarytus atskiro nario bendruomenei; todėl visai lengva atskirti, kas priklauso, o kas nepriklauso tai pačiai politinei visuomenei. Tie, kurie yra susieti į viena, kurie turi visiems bendrą įstatymą ir teismą, į kurią galima kreiptis ir kuris įgaliotas spręsti jų nesutarimus bei bausiti nusikaltusius, — visi jie yra pilietinėje visuomenėje; o tie, kurie neturi jokio bendro teismo (turiu omenyje žemiškąjį), vis dar yra Prigimtinėje būklėje, kai kiekvienas, nesant šalia kito, yra pats sau ir teisėjas, ir vykdytojas; tai ir yra, kaip esu aukščiau parodęs, tikroji Prigimtinė būklė.

88. Vadinasi, valstybė įgyja galią nustatyti, kokia bausmė turi būti skiriama už įvairius prasižengimus, padarytus visuomenės narių, jei jie verti bausmės (tai yra įstatymų leidimo galia); ji taip pat turi galią bausiti už kiekvieną skriaudą, padarytą kuriam nors jos nariui to, kuris nėra jos narys (tai yra karo ir taikos galia); ir visa tai daroma, kad būtų išsaugota visų šios visuomenės narių nuosavybė, kiek tik tai yra įmanoma. Kiekvienas į visuomenę įstojęs žmogus išsižada galios savo asmeniniu sprendimu bausiti kitus už nusižengimus Prigimties įstatymui. Vis dėlto jis, atiduodamas teisę vykdyti nuosprendį įstatymų leidimo valdžiai visais tais atvejais, kai jis gali kreiptis į teismą, atiduoda valstybei teisę naudotis, kai tik jai to reikia, jo jėga vykdyti valstybės nutarimus, kurie iš tikrųjų yra jo nutarimai, priimti jo paties arba jo atstovo. Ir čia mes matome

pilietinės visuomenės įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios pradžia, valdžios, kuri nuolatinį įstatymų pagrindu turi spręsti, kiek turi būti baudžiama už nusikaltimus, padarytus valstybės viduje, taip pat nustatyti atskirais nutarimais, paremtais nusikaltimo aplinkybių išsiaiškinimu, kiek turi būti atlyginama iš išorės padarytoji žala; abiem šiais atvejais ji gali naudotis visų visuomenės narių jėga, kai jos prireiks.

89. Vadinasi, kai tam tikras žmonių skaičius taip susivienija į bendruomenę, kad kiekvienas iš jų atsisako pagal Prigimties įstatymą priklausančios vykdomosios valdžios ir atiduoda ją bendruomenei, tada ir tik tada egzistuoja politinė, arba pilietinė, visuomenė. Ir tai įvyksta, kai tam tikras skaičius žmonių, esančių prigimtineje būklėje, buriasi į visuomenę, kad sukurtų vieną tautą, vieną politinį kūną, valdomą vienos aukščiausios valdžios; arba kai kas nors prie jų prisideda ir yra priimamas jau įkurtos valdžios globon. Juk tuo jis įgalioja visuomenę arba — o tai yra tas pats — jos įstatymų leidimo valdžią kurti jam įstatymus, kaip to reikės visuomenės bendram gėriui, ir įsipareigoja padėti juos (kaip savo paties įstatymus) vykdyti. Ir šitai perkelia žmones iš prigimtinės būklės į valstybinę būklę, o žemėje atsiranda teisėjas, įgaliotas spręsti visus nesutarimus ir atitaisyti visas skriaudas, kurios gali būti padarytos bet kuriam valstybės nariui, o šis teisėjas yra įstatymų leidimo valdžia arba jos skirtas pareigūnas. O žmonės, kad ir kiek daug

jų, kad ir kaip susitelkę, neturintys tokios sprendžiančios valdžios, į kurią jie galėtų kreiptis, vis dar yra Prigimtinėje būklėje.

90. Dabar tampa aišku, kad absoliuti monarchija, kurią kai kurie žmonės laiko vienintele valdžia pasaulyje, iš tikrųjų yra nesuderinama su pilietine visuomene, todėl apskritai negali būti pilietinės valdžios forma. Juk pilietinės visuomenės tikslas — apeiti ir atitaisyti tuos Prigimtinės būklės nepatogumus, kurie neišvengiami, kai kiekvienas yra teisėjas savo paties byloje. Šio tikslo siekiama kuriant viešą valdžią, į kurią gali kreiptis kiekvienas tam tikros visuomenės narys, kai jam padaroma skriauda ar iškyla nesutarimų, ir kuriai kiekvienas tos visuomenės narys privalo paklusti*. O kai žmonės neturi tokios valdžios, į kurią galėtų kreiptis spręsdami tarp jų kylančius nesutarimus, tada jie vis dar tebėra Prigimtinėje būklėje. Šioje būklėje yra kiekvienas absoliutus valdovas atžvilgiu tų, kuriuos jis valdo.

91. Juk tariama, kad jis vienintelis turi visą — ir įstatymų leidimo, ir vykdomąją — valdžią; todėl nelieka jokio teisėjo, jokios galimybės kreiptis į ką nors, kas galėtų teisingai ir nesaliskai, turėdamas tam įgaliojimus spręsti, iš ko

* „Vieša visos visuomenės valdžia yra virš kiekvieno asmens, priklausancio tai visuomenei, ir pagrindinis šios valdžios tikslas — pateikti įstatymus visiems, kurie jai paklūs. Šiems įstatymams tokiais atvejais mes privalome paklusti, nebent atsirastų būtinas liudijimas, kad pagal proto arba Dievo įstatymą reikia priešingo dalyko.“ (Hukeris. Bažn. pol., kn. I, s. 16).

būtų galima tikėtis palengvinti ir atlyginti už tas skriaudas ar nepatogumus, kuriuos gali užtraukti pats valdovas ar jo įsakymas. Tad toks žmogus, nesvarbu, kaip jis tituluojamas: caru, didžiuoju sinjoru ar dar kitaip, visų tų, kuriuos jis valdo, atžvilgiu yra tokioje pat Prigimtinėje būklėje, kaip ir visos likusios žmonijos atžvilgiu. Juk visais tais atvejais, kai yra du žmonės, neturintys nei nuolatinės taisyklės, nei bendro teisėjo, į kurį žemėje jie galėtų kreiptis sprędami nesutarimus dėl savo teisių, jie tebėra Prigimtinėje būklėje ir kencia nuo visų jos nepatogumų; ir vienintelis apverktinos valdymo, arba, tiksliau, absoliutaus valdovo vergo, būklės ypatumas toks*: jeigu įprastoje Prigimti-

* „Norint pašalinti visus tokius skundus, įžeidimus bei skriaudas, t. y. visa, kas būdinga žmonėms Prigimtinėje būklėje, nėra kito būdo, kaip tik priėmti tarpusavio vienybę ir sutarimą įsteigiant tam tikrą viešą valdžią ir jai paklustant, kad tokiu būdu tie, kuriems žmonės suteikė galią valdyti ir vadovauti, užtikrintų visiems kitiems taikos, ramybės ir pasitenkinimo būklę. Žmonėms visada buvo žinoma, kad ten, kur prieš juos naudojama jėga ir jiems daroma žala, jie turi teisę gintis. Jie žinojo, kad nors žmonėms leistina siekti savo naudos, bet jeigu tai daroma kenkiant kitiems, tai su tuo neturi būti taikstomasi ir visi žmonės tam turi priešintis visomis tinkamomis priemonėmis. Pagaliau jie žinojo, kad joks žmogus, jei jis vadovautųsi protu, negalėtų prisimti sau galios spręsti apie savo paties teisę ir savo paties sprendimu ją vykdyti; juk kiekvienas yra šališkas savo paties ir tų, kuriems jis turi didžiausios įtakos, atžvilgiu; todėl ginčams ir neramumams nebūtų galo, nebent visi bendrai sutiktų, jog visi būtų valdomi vieno įpareigoto žmogaus, nes be tokio sutikimo nebūtų jokio pagrindo, kad vienas žmogus imtųsi kitą valdyti ir teisti“ (*Hukeris*. Ibid., s. 10).

nėje būklėje jis laisvas pats spręsti apie savo teisę ir ginti ją visomis savo išgalėmis, tai tuo atveju, kai jo nuosavybė pažeidžiama jo monarcho valia ir įsakymu, jis, priešingai negu gyvenantys pilietinėje visuomenėje, ne tik neturi kur kreiptis dėl teisingumo, bet iš jo dar atimta ir laisvė spręsti apie savo teisę ar ją ginti, tartum iš jo būtų atimtas net apskritai protingas būtybės vardas; vadinasi, jis pasmerkiamas visiems tiems vargams ir sunkumams, kurių galima susilaukti iš to, kuris yra ne tik nevaržomoje Prigimtinėje būklėje, bet dar ir sugadintas pataikavimo ir ginkluotas jėga.

92. O tam, kuris mano, jog absoliuti valdžia išgrynina žmonių kraują ir pagerina žemą žmogaus prigimtį, reikia tik pasiskaityti šio ar kurio nors amžiaus istoriją, kad įsitikintų priešingu dalyku. Tas, kuris užgaulus ir skriaudikas Amerikos miškuose, kažin ar būtų geresnis soste, kuriame greičiausiai dar būtų pateiktas mokslas ir religija pateisinti viską, kad ir ką jis darytų su savo valdiniais, o kardas akimirksniu tildytų tuos, kurie drįstų tuo abejoti. Kuo virsta absoliučios monarchijos gynimas, kokiais savo šalies tėvais ji paverčia valdovus ir į kokią laimę bei saugumą ji pakelia tą pilietinę visuomenę, kurioje šios rūšies valdymas tampa tobulas, nesunkiai suvoks tas, kuris pasidomės paskutinėmis žiniomis iš Ceilono.

93. Tiesa, absoliučios monarchijos, kaip ir kitų pasaulyje egzistuojančių valdymo formų, atveju valdiniai turi kreiptis į įstatymą, o teisejai turi spręsti nesutarimus bei tramdyti bet

koki smurta, kuris gali atsirasti tarp pačių valdinių, tarp vieno ir kito. Tai kiekvienas laiko būtinu dalyku ir juo tiki; ir pelnytai būtų paskelbtas visuomenės ir žmonijos priešus esąs tas, kuris mėgintų jį atimti. Bet ar tai daroma iš tikros meilės žmonijai ir visuomenei, iš to geravališkumo, kuris yra mūsų visų pareiga vienas kitam,— šituo abejoti yra pagrindo. Juk tai yra ne daugiau, negu kad galėtų ir, žinoma, turėtų daryti kiekvienas žmogus, siekiantis savo paties galios, naudos ar didybės,— neleisti žaloti ar naikinti vienam kitam tuos gyvulius, kurie dirba ir plėšosi tik jo malonumui ir naudai ir kuriais rūpinamasi ne iš meilės, jaučiamos jiems šeimiminko, o iš jo meilės sau pačiam, dėl jų jam teikiamos naudos. Juk jeigu būtų paklausta, kokia apsauga, kokia užkarda, esant tokiai būklei, galima gintis nuo šio absoliutaus valdovo smurto ir priespaudos, tai jau už patį klausimą vargu ar būtų atleista. Jie pasirengę jums atsakyti, kad vien klausimas apie saugumą užtraukia mirtį. Tarp valdinių — jie sutiks — turi būti taisyklės, įstatymai ir teisejai jų tarpusavio taikai ir saugumui garantuoti. Bet jeigu dalykas susijęs su valdovu, tai jis turi būti absoliutus ir pakilęs virš visų tokių aplinkybių; kadangi jis turi galios padaryti daugiau skriaudos ir neteisybės, tai jis teisus tai darydamas. Klausiti, kaip jūs galite būti apsaugotas nuo skriaudos ar žalos, kurią daro stipriausioji ranka,— vadinasi prabilti atskalūno ir maištininko balsu. Tarytum žmonės, išsižadėdami Prigimtinės būklės ir susiburdami į vi-

suomenę, sutiko, kad visi iš jų, išskyrus vieną, turi būti saistomi įstatymų, o jis, šis vienas, turėtų dar išlaikyti visą Prigimtinės būklės laisvę, sustiprintą valdžios ir ištvirkintą nebaužiamumo. Tai reiškia manyti, kad žmonės tokie kvaili, stengiasi apsaugoti nuo šešų ar lapų daromos jiems žalos, bet būna visai patenkinti, dar daugiau, jaučiasi saugūs, kai juos ryja liūtai.

94. Tačiau, kad ir ką šnekėtų pataikūnai, norėdami suklaidinti žmonių protus, tai nesutrukdė žmonėms jausti; ir kai jie pamato, kad koks nors žmogus, kad ir kokią padėtį užimančias, yra anapus tos pilietinės visuomenės, kuriai jie priklauso, ir kad žemėje jiems nėra į ką kreiptis dėl skriaudų, kurių jie gali iš jo susilaukti, tada jie pradeda suvokti, jog tokio žmogaus atžvilgiu jie patys yra Prigimtinėje būkleje ir rūpinasi, kiek galima greičiau garantuoti sau tokią apsaugą ir saugumą pilietinėje visuomenėje, dėl kurių pirmiausia ji buvo įkurta ir vien dėl kurių jie į ją susitelkė. Nors iš pradžių (kaip bus plačiau parodyta samprotaujant toliau) greičiausiai koks nors vienas dorybingas ir puikus žmogus išsiskyrė iš visų kitų taip, kad, pagerbiant jo gerąsias savybes bei dorybes kaip tam tikrą prigimtine viršenybę, valdžios vadžios kartu su teise spręsti jų ginčus buvo tyliau sutikimu įteiktas jam į rankas, nesimant jokių kitų atsargumo priemonių, o tik pasiremiant visų įsitikinimu jo garbingumu bei išmintingumu. Bet kai laikas, suteikiantis reikšmę ir, kaip mus kai kas nori įtikinti, šventumą papročiams, atsiradusiems dėl

pirmųjų amžių nerūpestingumo ir neižvalgaus naivumo, lėmė kitokios rūšies įpėdinius, tada žmonės suprato, kad jų nuosavybė nėra saugi prie tos valdžios, kuri buvo* (o juk valdžia neturi kito tikslo, išskyrus apsaugoti nuosavybę), ir kad jie niekad negali būti saugūs ar ramūs, ar laikyti save pilietinės visuomenės nariais, kol įstatymų leidimo valdžia nėra tokiose jungtinio žmonių kūno (pavadinkime jį senatu, parlamentu ar dar kitaip) rankose, kai kiekvienas asmuo kartu su kitais, net menkiausiai žmonėmis tampa vienodai pavaldus tiems įstatymams, kuriuos jis pats, kaip įstatymų kūrimo dalis, yra nustatęs; ir niekas negali savo paties valia išsisukti iš kartą priimto įstatymo galios ar kokio nors savo pranašumo dingstimi reikalauti sau išimties ir teisinti savo paties ar savo artimųjų prasižengimus. Nė vienas žmogus pilietinėje visuomenėje negali būti atleistas nuo jos įstatymų vykdymo. Juk jeigu koks nors žmogus galėtų daryti ką tik užsimano ir žemėje nebūtų į ką kreiptis dėl atlyginimo už jo padarytą žalą ar dėl

* Iš pradžių, kartą įtvirtinus tam tikrą valdžią, galbūt nebuvo daugiau mąstoma apie valdymo būdą, o viskas buvo atiduota tų, kurie valdo, išminčiai bei nuovokai, kol iš patyrimo buvo įsitikinta, kad tai labai nepatogu visoms pusėms. Dalykas, sumanytas kaip vaistas, iš tikrųjų tik padidino sopolį, kurį jis turėjo išgydyti. Jie suprato, kad visų žmonių nelaimių priežastis yra jų gyvenimas pagal vieno žmogaus valią. Tai privertė juos sukurti įstatymus, kad žmonės iš anksto matytų savo pareigas ir žinotų bausmes, kurios numatytos už jų pažeidimą (*Huckeris*. *Ibid.*).

apsaugos nuo jo, tai, klausiu aš, argi jis nebūtų dar visiškai Prigimtinėje būklėje? Ir jis negalėtų būti tos pilietinės visuomenės dalimi ar jos nariu — nebent kas nors pasakys, kad Prigimtinė būklė ir pilietinė visuomenė yra vienas ir tas pats dalykas, o šito aš dar niekad nesu girdėjęs net iš didžiausių anarchijos gynėjų*.

AŠTUNTAS SKYRIUS

Apie politinių visuomenių pradžią

95. Kadangi žmonės, kaip buvo sakyta, yra iš prigimties visi laisvi, lygūs ir nepriklausomi, nė vienam iš jų negali būti atimta ši padėtis ir nė vienas iš jų negali būti valdomas kito politinės valdžios be jo paties sutikimo; o tai daroma susitariant su kitais žmonėmis suėiti draugėn ir susitelkti į bendruomenę tam, kad kiekvienas kartu su kitais galėtų patogiai, saugiai ir taikiai gyventi netrukdomai naudodamasis savo nuosavybe ir jausdamasis saugus už tuos, kurie tai bendruomenei nepriklauso. Tai gali padaryti bet koks žmonių skaičius, nes kitų laisvė nepažeidžiama; jie paliekami, kaip ir buvę, Prigimtinės būklės laisvėje. Kai tik tam tikras žmonių skaičius šitaip susi-

* „Pilietinis įstatymas, būdamas viso politinio kūno aktyvu, yra viršesnis už* kokią nors atskirą šito kūno dalį“ (*Huckeris*. *Ibid.*).

jie privalo, net savo sąžinėje, kartu su vietiniais gyventojais paklusti jos tvarkai. Niekas žmogaus negali padaryti tokio, o tik tikras įstojimas į ją pozityviu išpareigojimu ir viešu pažadu bei sutartimi. Kaip tik tai, mano manymu, yra politinių visuomenių pradžia ir kaip tik toks sutikimas padaro žmogų valstybės nariu.

DEVINTAS SKYRIUS

Apie politinės visuomenės ir valdžios tikslus

123. Jeigu žmogus Prigimtinėje būklėje yra toks laisvas, kaip buvo sakyta, jeigu jis yra absoliutus savęs paties ir savo nuosavybės šeimininkas, lygus patiems didžiausiems ir niekam nepavaldus, tai kodėl jis nori išsiskirti su savo laisve, savo viešpatija ir priklausyti nuo kokios nors kitos valdžios galios ir vadovavimo? Akivaizdus atsakymas yra tai, kad nors Prigimtinėje būklėje jis turi tokią teisę, tačiau naudojimas ja yra itin neužtikrintas ir kiti gali nuolat į ją kėsintis; kadangi visi yra tokie pat karaliai kaip jis pats, kiekvienas žmogus jam lygus, ir kadangi dauguma žmonių nėra labai griežti lygybės ir teisingumo gynėjai, naudojimasis nuosavybe, kurią jis turi šioje savo padėtyje, yra labai ne saugus, labai neužtikrintas. Tai verčia jį savo noru atsisakyti tos padėties, kuri, kad ir kiek laisva, kupina baimės ir nuolatinių pavojų; ir ne

be reikalo jis siekia ir nori stoti į visuomenę su kitais jau susivienijusiais ar besiruošiančiais vienytis tam, kad visi kartu gintų savo gyvybes, laisves bei valdas — tai, ką vadinu bendru vardu — nuosavybe.

124. Taigi didysis ir svarbiausias tikslas, dėl kurio žmonės vienijasi į valstybes ir paverčia save pavaldžiais vyriausybėms, yra jų nuosavybės apsauga; jai garantuoti Prigimtinėje būklėje trūksta daugelio dalyku.

Pirmiausia trūksta sukurto, įtvirtinto, viešai pripažinto įstatymo, kuris būtų priimtas bendru sutarimu ir pripažintas gerio bei blogio matu ir bendru matu sprendžiant visus jų tarpusavio nesutarimus. Juk nors Prigimties įstatymas yra aiškus ir suprantamas visoms protingoms būtybėms, tačiau dėl savo intereso poveikio bei dėl gilimosi stokos jo neišmanantys žmonės nėra linkę pripažinti jį esant įstatymą, galiojantį kiekvienam iš jų.

125. Antra, Prigimtinėje būklėje trūksta žinomo ir nešališko teisėjo, įgalioto spręsti visus nesutarimus pagal tam tikrą įstatymą. Juk kiekvienas šioje būklėje yra Prigimties įstatymo vykdytojas ir teisėjas, o kadangi žmonės yra šališki patiems sau, tai aistra ir kerštas juos dažniausiai per toli nuveda, kai, per daug karščiuojantis dėl savo reikalo, nerūpestingumas ir lengvapėdiškumas padaro juos per daug nedėmesingus kitų žmonių reikalams.

126. Trečia, Prigimtinėje būklėje dažnai pri-trūksta galios paremti ir palaikyti teisingą sprendimą ir jį deramai įvykdyti. Tie, kurie ko-

kiu nors nederamu veiksmu prasižengia, retai liausis tai darė, jeigu savo neteisybę jie gali apginti jėga. Dėl tokio priešinimosi daugeliu atvejų bausmė yra pavojinga ir dažnai pražūtinga tiems, kurie mėgina ją įvykdyti.

127. Taigi žmonių padėtis, nepaisant visų Prigimtinės būklės privilegijų, yra nepakenčiama, kol jie yra joje, todėl jie verčiami kuo greičiau burtis į visuomenę. Kaip tik dėl šios priežasties retai sutinkame kiek nors žmonių, ilgesį laiką gyvenančių šioje būklėje. Nepatogumai, kurie jiems ten gresia dėl netvarkingo ir nenumatomo kiekvieno žmogaus naudojimosi savo galia bausiti kitą už prasižengimus, verčia juos ieškoti prieglobščio valdžios išleistuose įstatymuose ir surasti čia apsaugą savo nuosavybei. Kaip tik tai skatina kiekvieną iš jų savo noru atsisakyti savo paties baudžiamosios galios, kad bausmę vykdytų paskirtas vienas iš jų ir pagal tokias taisykles, dėl kurių susitars bendruomenė ar jos igaliojtieji asmenys. Ir kaip tik čia turime pirmąją teisę ir įstatymų leidimo bei vykdomosios valdžios pradmenis, vyriausybių ir pačių visuomenių pradžia.

128. Juk Prigimtinėje būklėje žmogus, jei nekalbėsime apie jo turimą laisvę nekaltiems malonumams, turi dvi galias. Pirmoji — tai galia daryti tą, ko, jam atrodo, reikia jo paties ir kitų apsaugai, kiek tai leidžia Prigimties įstatymas; šiuo įstatymu, kuris bendras jiems visiems, jis ir visi kiti žmonės tampa viena bendruomene, sukuria vieną visuomenę, kitokią negu visi kiti kūriniai; ir jeigu ne išsigimusių žmonių sugedi-

mas ir ydingumas, tai nebūtų jokio reikalo, jokiaios būtinybės žmonėms atsisukti nuo šios didžiosios ir prigimtos bendruomenės ir burtis į mažesnes bendrijas. Kita galia, kurią žmogus turi Prigimtinėje būklėje, yra galia bausiti už prasižengimus šitam įstatymui. Abiejų šių galių jis atsisako įstodamas į privaciją, jei galiu ją taip pavadinti, arba dalinę politinę visuomenę ir išitraukdamas į kokią nors valstybę, atskirtą nuo kitų žmonių.

129. Pirmąją galią, t. y. galią daryti tai, ko, jam atrodo, reikia jo paties ir kitų žmonių apsaugai, jis atiduoda tvarkyti visuomenės sukurtiems įstatymams, kiek to reikia jo paties ir visuomenės apsaugai; ir šie visuomenės įstatymai daug kur apriboja tą laisvę, kurią jis turėjo pagal Prigimties įstatymą.

130. Antrąją galią, t. y. galią bausiti, jis atiduoda visą, o savo prigimtine jėgą, kurią anksčiau savo paties vienintele valdžia ir nuožiūra jis galėjo naudoti vykdydamas Prigimties įstatymą, jis panaudoja talkindamas visuomenės vykdomajai valdžiai, kiek to reikia įstatymui. Juk dabar, būdamas naujoje padėtyje, kurioje jis gali naudotis daugeliu patogumų, sukurtų kitų tos pačios bendruomenės narių darbu, pagalba ir bendradarbiavimu, taip pat naudodamasis jos visuminės jėgos apsauga, jis, rūpindamasis saviimi, privalo atsisakyti prigimtinės laisvės tiek, kiek to prireiks visuomenės gerovei, klestėjimui bei saugumui. Ir tai ne tik būtina, bet ir teisinga, nes kiti visuomenės nariai daro tą patį.

131. Nors žmonės, susiburdami į visuomenę,

Apie valstybės formas

dėl jos išsizada tos lygybės, laisvės ir vykdomosios galios, kurias jie turėjo Prigimtinėje būklėje, atiduodami įstatymų leidimo valdžiai teisę naudoti jas, kaip to prireiks visuomenės labui, tačiau kiekvienas tai daro tik siekdamas geriau apsaugoti save, savo laisvę ir savo nuosavybę (nes negalima tarti apie jokią protinęą būtybę, kad ji keistų savo padėtį siekdama ją pabloginti); todėl visuomenės galia ar jos įkurta įstatymų leidimo valdžia niekada negali būti išplesta daugiau negu reikia bendram labui, o privalo saugoti kiekvieno nuosavybę šalindama tą trukumų trejetą, kuris Prigimtine būkle daro tokią nesaugią ir nelengvą. Vadinasi, tas, kuris turi valstybės įstatymų leidimo, arba aukščiausiąją, valdžią, privalo valdyti pagal nustatytus nuolatinius įstatymus, paskelbtus tautos ir jai žinotus, o ne pagal susigalvotus potvarkius; jis privalo valdyti talkininkaujant nesališkiems ir griežtiems teisėjams, kurie pagal šiuos įstatymus turi spręsti nesutarimus, ir naudoti savo šalyje bendruomenės jėgą tik stiekiant vykdyti tokius įstatymus, o užsienyje — tik užkertant kelią arba atsilyginant už svetimų daromą žalą ir ginant bendruomenę nuo jų antpuolių ir įsiveržimų. Ir visa tai turi būti stiekiant ne ko kito, o tik tautos taikos, saugumo ir bendro labo.

132. Kadangi, kaip buvo parodyta, žmonėms pirma kartą susivienijant į visuomenę, dauguma savo prigimtimi turi savyje visą bendruomenės valdžią, ji gali retkarčiais visą ją panaudoti kurdamai tai bendruomenei įstatymus ir vykdydama tuos įstatymus per jos paskirtus pareigūnus; tokiu atveju valdymo forma yra visiška demokratija; arba ji gali įstatymų leidimo valdžią atiduoti į keleto rinktinių žmonių ir jų palikuonių ar įspėdinių rankas, ir tada yra oligarchija; arba į vieno žmogaus rankas, ir tada yra monarchija; jeigu — jam ir jo įpėdiniam, tai čia — paveldimoji monarchija; jeigu jam tik iki gyvos galvos, o po jo mirties teisė skirti įpėdinį grįžta daugumai, tai čia yra renkamoji monarchija. Ir atitinkamai iš šių formų kuriamos sudėtinės bei mišrios valdymo formos, kurios bendruomenei atrodo geriausias. Ir jeigu įstatymų leidimo valdžią dauguma iš pradžių atiduoda vienam ar keliems asmenims tik iki gyvos galvos ar tik tam tikram laikui, o po to vėl susigrąžina sau aukščiausiąją valdžią, kai ši valdžia tokiu būdu grąžinama, bendruomenė gali vėl iš naujo ir savo nuožiūra atiduoti ją į kitas rankas ir taip sukurti naują valdymo formą; juk kadangi valdymo forma priklauso nuo to, kam suteikiama aukščiausioji valdžia, t. y. įstatymų leidimo valdžia (nes neįmanoma įsivaizduoti, kad žemes-

nioji valdžia įsakinėtų aukštesniajai ar kas nors, išskyrus aukščiausiąją valdžią, leistų įstatymus), tai, priklausomai nuo to, kam suteikiama galia leisti įstatymus, tokia yra ir valstybės forma.

133. Vartodamas žodį „valstybė“, aš visada turiu omenyje ne demokratiją ar kokią nors kitą valdymo formą, o kiekvieną nepriklausomą bendruomenę. Ją lotynai vadino žodžiu *civitas*, kurį mūsų kalboje geriausiai atitinka žodis „valstybė“ (*commonwealth*) ir kuris tiksliausiai apibūdina tokią žmonių visuomenę; žodis „bendruomenė“ (*community*) čia tinka mažiau, nes valstybėje gali būti priklausomų bendruomenių, o žodis „miestas“ (*city*) tinka dar mažiau. Todėl, vengdamas dviprasmybės, aš stengiuosi vartoti žodį „valstybė“ ta prasme, kuria, kaip aš atskleidžiau, jį vartoja pats karalius Džeimsas, ir manau, kad tai tikroji jo reikšmė, o jei kam nors jis nepatinka, aš mielai sutinku pakeisti jį geresniu žodžiu.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

Apie įstatymų leidimo valdžios apimtį

134. Kadangi didysis žmonių tikslas buriantis į visuomenę yra garantuoti taikų ir saugų nuodijimąsi savo nuosavybe, o didysis įrankis ir būdas tam pasiekti yra toje visuomenėje pripažinti įstatymai, pirmasis ir kertinis visų valsty-

bių pozityvus įstatymas yra įstatymų leidimo valdžios įkūrimas, kaip kad pirmasis ir kertinis priimtųjų įstatymų, kuriam pavaldi net įstatymų leidimo valdžia, yra visuomenės ir (kiek tai sutenerinama su bendru geriu) kiekvieno jos nario apsauga. Ši įstatymų leidimo valdžia yra ne tik aukščiausia valstybės valdžia, bet šventa ir nuolatinė valdžia tose rankose, į kurias bendruomenė ją kartą idėjo. Ir joks kieno nors kito įsakas, kad ir kokias išvaizduojama forma, kad ir kokios jėgos remiamas, negali turėti įstatyminės galios ir privalomumo, jeigu jis nėra patvirtintas to įstatymų leidimo organo, kurį visuomenė išsirinko ir paskyrė; juk be šito toks įsakas negalėtų turėti to, kas absoliučiai būtina, kad jis taptų įstatymu, — visuomenės sutikimo, virš kurio nėra nieko, kas turėtų galią leisti įstatymus* kitaip negu pagal iš jos gautą sutikimą ir

* „Teisėta galia leisti įstatymus, valdančius ištiesas žmonių politines bendruomenes, taip esmingai priklauso pačioms toms bendruomenėms, kad jeigu koks nors valdovas ar galiūnas žemėje pradėtų ją naudotis pats vienas, o ne tiesiogiai paties Dievo asmeniškai paskelbtu skyrimu ar be įgaliojimo, pirma gauto sutinkant tiems asmenims, kuriems tie įstatymai taikomi, tai tokia padėtis būtų ne geresnė už gryniausią tironiją. Taigi įstatymai, kuriems nėra viešai pritarta, nėra įstatymai“ (*Huleris*. Bažn. pol., kn. I, s. 10).

„Tad šiuo atveju mums reikia pažymėti, kad žmonės savo prigimtimi neturi jokios visiškos ir absoliučios teisės valdyti ištiesas žmonių politines bendruomenes, ir todėl be mūsų pačių sutikimo mes negalėtume būti pavaldūs jokiam žmogui. Ir mes sutinkame būti valdomi, jei visuomenė, kurios dalimi esame, yra kadaise anksčiau su tuo sutikusi ir nėra vėliau to aiškiauši tokiau pat visuotiniu sutarimu.“

Vadinasi, visi žmonių įstatymai galioja tik sutartimi“ (*Ten. pat.*).

igaliojimą; todėl bet koks paklusnumas, kuriam kas nors galėtų iškilmingiausiai įsipareigoti, pagaliau yra ribojamas šios aukščiausios valdžios ir skiriamas įstatymų, kuriuos ši leidžia. Ir jokios priešais kokiai nors užsienio galybei ar kokiai nors pavaldžiai šalies vidaus galiai negali nė vieno visuomenės nario išlaisvinti nuo paklusnumo įstatymų leidimo valdžiai, veikiančiai jos pavedimu; ir niekas negali jo įpareigoti paklusti tam, kas prieštarauja šitaip išleistoms įstatymams ar viršija jų leistas ribas; juokinga išivaizduoti, kad kas nors privalo besąlygiškai paklusti kokiai nors visuomenės valdžiai, kuri nėra aukščiausioji valdžia.

135. Nors įstatymų leidimo valdžia, nepriklausomai nuo to, ar ji suteikta vienam ar keliui, nuolat ar tik retkarčiais veikianti, yra aukščiausioji valdžia kiekvienoje valstybėje, tačiau:

Pirma, ji nėra ir negali būti absoliučiai savavališka žmonių gyvybės ir nuosavybės atžvilgiu. Juk kadangi ji yra tik bendra visų visuomenės narių galia, atiduota tam tikram žmogui ar žmonių susirinkimui, kuris leidžia įstatymus, tai ji negali būti didesnė už tą galią, kurią šie asmenys turėjo Prigimtineje būklėje prieš susiburdami į visuomenę ir atiduodami ją bendruomenei. Juk niekas negali perduoti kitam daugiau galios, negu jis pats jos savyje turi, ir niekas neturi absoliučios savavališkos galios savo paties ar kieno kito atžvilgiu sunaikinti savo paties gyvybę arba iš kito atimti jo gyvybę ar nuosavybę. Žmogus, kaip buvo įrodyta, negali pavergti savęs savavališkai kito valdžiai; ir Prigimtineje

būklėje jis neturi jokios savavališkos valdžios kito žmogaus gyvybės, laisvės ar nuosavybės atžvilgiu, o tik tiek, kiek Prigimties įstatymas jos davė jam savo paties ir likusios žmonijos apsaugai. Ši valdžia yra visa, ką jis atiduoda ir gali atiduoti valstybei, o per ją — įstatymų leidimo valdžiai taip, kad ši negali turėti jos daugiau nei bendras visuomenės geris*. Tai yra tokia valdžia, kuri neturi kito tikslo, o tik saugoti, todėl ji niekada negali turėti teisės naikinti, pavergti ar sąmoningai skurdinti savo valdinius; Prigimties įstatymai visuomenėje tebegalioja, jie tik dažniausiai griežčiau apibrėžiami ir, kad jų būtų laikomasi, žmonių įstatymais jie stėjami su žinomis bausmėmis. Tad Prigimties įstatymas išlieka kaip amžina taisyklė visiems žmonėms, įstatymų kūrėjams — taip pat, kaip ir kitiems.

*. Viešos visuomenės yra pastatytos ant dviejų pamatų: pirmasis iš jų — tai įgimtas visų žmonių potraukis į bendrą gyvenimą ir bičiulystę, antrasis — tai toji tvarka, kuri viešu ar tylu sutarimu apibrėžia jų bendravimo būdą. Ji yra tai, ką vadiname valstybės įstatymu, tikrąja politinio kuno siela, kuri teikia jo nariams gyvybę, sieja juos į vieną ir skatina tokiems veiksams, kurių reikia bendram gerui. Politiniai įstatymai, skirti palaikyti išorinę tvarką ir valdyti žmones, niekada nebūna sudaryti taip, kaip reikėtų, jeigu netariama, kad žmogaus valia savo esme yra užsispyrėliška, maistinga ir neklusni šventiems jo prigimties įstatymams; vienu žodžiu, jeigu netariama, kad žmogus savo pagadintu protu ne ką geresnis už laukinį gyvulį, ir tada įstatymai vis dėlto leidžia taip nukreipti jo išorinius veiksmus, kad jie nebūtų kliūtimi bendram gerui, dėl kurio kuriamos visuomenės. Jeigu jie šito nepadaro, jie nėra tobuli“ (*Hukeris*. Bažn. kn. I, s. 10).

Taisyklės, kurias jie nustato kitų žmonių bei savo pačių veiksmams, turi atitikti Prigimties įstatymą, t. y. Dievo valią, kurią jis išreiškia; ir kadangi pagrindinis Prigimties įstatymas yra žmonijos apsauga, tai jokia žmogaus sankcija negali būti gera ar turėti galią, jeigu ji nukreipta prieš šį įstatymą.

136. Antra, įstatymų leidimo, arba aukščiau-
sioji, valdžia negali suteikti sau galią valdyti
kaskart naujai susigalvotais savavališkais įsa-
kais, o turi vykdyti teisingumą ir apibrėžti val-
dinio teises pagal paskelbtus nuolatinius įstaty-
mus* pasitelkus viešai žinomus ir įgaliotus teisė-
jus. Juk kadangi Prigimties įstatymas nėra rašy-
tinis ir nėra surandamas kur nors kitur, o tik
žmonių protuose, tai tuos, kurie aistros ar savo
naudos vedami jį iškreiptai aiškina ar taikys,
bus nelengva įtikinti suklydus, jeigu nebus tam
paskirto teisėjo; tokiu atveju įstatymas negalio-
ja kaip derėtų nustatant teises ir ginant nuosa-
vybę tų, kurie jam pavaldūs, ypač kai kiekvie-
nas yra teisėjas, jo aiškintojas ir vykdytojas net
savo paties byloje; ir tas, kurio puseje teisingu-
mas, turėdamas dažniausiai vien savo paties

* Žmonių įstatymai yra matas žmonėms, kurių veiksmams jie turi vadovauti; bet šie įstatymai, net būdami toks matas, patys taip pat matuojami aukštesnėmis taisyklėmis, kurių yra dvi rūšys: Dievo įstatymas ir Prigimties įstatymas. Todėl žmonių įstatymai turi būti kuriami pagal bendrus Prigimties įstatymus ir taip, kad jie neprieštarautų jokiam Šventojo Rašto įstatymui, nes antraip jie bus blogai sudaryti" (*Hukeris*. Bažn. pol., kn. III, s. 9).

"Versti žmones daryti kas jiems nepatogu yra, regis, neprotinga" (*Ibid.*, I, s. 10).

ir ją, nėra pakankamai pajėgus apginti save nuo krikiaudų ar nubauti nusikaltusius. Žmonės, siekdami išvengti šių nepatogumų, kurie žlugdo jų nuosavybę Prigimtinėje būklėje, buriasi visuomenes, kad galėtų pasiremti bendra visos visuomenės jėga saugodami ir gindami savo nuosavybę ir kad galėtų turėti nuolatinės taisyklės, kurios kiekvienam teistų žinoti, kas jam priklauso. Kaip tik šio tikslo vedami, žmonės atiduoda visą savo prigimties galią visuomenei, kurią jie telkiasi, o visuomenė atiduoda įstatymų leidimo galią į tokias rankas, kurios jai atrodo tinkamiausias, pasitikėdama tuo, kad ji bus valdoma paskelbtais įstatymais, nes antraip visų jų taika, ramybė ir nuosavybė vis vien liks tokios pat netikros kaip ir Prigimtinėje būklėje.

137. Absoliuti savavališka valdžia, arba valdymas be aiškių nuolatinų įstatymų, yra nesuderinama su visuomenės ir valdžios tikslais; juk žmonės nekeistų į ją Prigimtinės būklės laisvių, pakludami valdžiai, jeigu ji nesaugotų jų gyvybės, laisvės ir nuosavybės, o paskelbtos teisėtu mo ir nuosavybės taisyklės negarantuotų jiems taikos ir ramybės. Negalima tarti, kad jie panorėtų, jei turėtų tokią galią, suteikti vienam ar keletui asmenų absoliučiai nevaržomą valdžią jų asmeniui ir nuosavybei ar panorėtų suteikti pareigūno rankai jėgą, galinčią kiekvieno iš jų atžvilgiu įvykdyti neribojamą valią; tai reikštų sudaryti patiems sau blogesnes sąlygas už Prigimtinę būklę, kai jie turėjo laisvę ginti savo teisę nuo pažeidinėjimų ir buvo pajėgūs ją išlaikyti lygiomis sąlygomis su pažeidėju, kuris

būtų ar vienas žmogus, ar daugelio žmonių sąjunga. O jeigu tartume, kad jie atidavė save visiškai nevaržomai įstatymų kūrėjo valdžiai ir valiai, tai jie nuginklavo save ir apginklavo ją taip, kad šis gali paversti juos savo grobiu kada tik nori; juk kur kas blogesnė padėtis yra to, kuriam gresia savivalė vieno žmogaus, valdančio šimtą tūkstančių žmonių, negu to, kuriam gresia savivalė šimto tūkstančių pavienių žmonių; juk niekas negali būti tikras, kad tokią valdžią turinčio žmogaus valia yra geresnė už kitų žmonių valią, net jeigu jo jėga būtų šimtą tūkstančių kartų stipresnė. Vadinasi, kad ir kokia būtų valstybės forma, vyriausioji valdžia turi valdyti paskelbtais ir pripažintais įstatymais, o ne tam kartui sugalvotais įsakais ir neapibrėžtais nutarimais. Juk žmonija atsidurs kur kas blogesneje už Prigimtinę būklę padėtyje, jeigu apginkluos vieną ar keletą žmonių bendra daugelio jėga, kad jie priverstų šį daugelį žmonių paklusti išgalvotiems, niekuo nevaržomiems sprendimams, staiga ateinantiems jiems į galvą ar išreiškiantiems jų palaidą ir iki paskutinės akimirkos nežinomą valią, kai nėra nustatytų taisyklių, kuriomis jie galėtų vadovautis, grįsti savo veiksmus. Juk kadangi visa valdžios galia skirta tik visuomenės labui, ji neturi būti savivališka ir įnoringa. Taigi ji turi būti vykdoma nustatytais ir paskelbtais įstatymais taip, kad ir tauta žinotų savo pareigą būdama saugi ir rami pagal įstatymą, ir valdovai taip pat neperžengtų deramų ribų ir nebūtų gundomi panaudoti jų rankose esančią valdžią tokiems tikslams ir to-

klus būdais, apie kuriuos jis nedrįstų viešai pareikšti.

138. Trečia, aukščiausioji valdžia negali paimti iš žmogaus jokios jo nuosavybės dalies be jo paties sutikimo. Juk nuosavybės apsauga yra valdžios egzistavimo tikslas, ir kaip tik dėl jo žmonės telkiasi į visuomenę; todėl būtina jo prielaida ir reikalavimas yra tai, kad žmonės turėtų nuosavybę, nes antraip reikėtų tarti, jog, telkdamiesi į visuomenę, jie praranda tai, dėl ko į ją telkėsi; bet tai pernelyg didelė nesąmonė, kad ją koks nors žmogus pripažintų. Vadinausi, žmonės, turėdami visuomenėje nuosavybę, turi teisę į tokį turimą, koks pagal bendruomenės įstatymą jiems priklauso ir kurio, ar tam tikros jo dalies, niekas neturi teisės iš jų atimti be jų pačių sutikimo; be šito jie apskritai neturi jokios nuosavybės. Juk iš tiesų nėra mano nuosavybė tai, ką kitas gali bet kada panorėjęs išmanęs teisėtai atimti be mano sutikimo. Todėl klaidinga manyti, kad aukščiausioji kiekvienos valstybės, arba įstatymų leidimo, valdžia gali daryti ką nori ir savavališkai tvarkyti valdinio nuosavybę ar įsigeidusi pasisavinti kokią nors jos dalį. Šito nereikia labai bijoti ten, kur valdžios įstatymų leidimą visiškai ar iš dalies valdo susirinkimai, kurių sudėtis kinta ir kurių nariai, susirinkimą paleidus, yra pavaldūs, kaip ir visi kiti, bendriems šalies įstatymams. Tačiau ten, kur valdžios įstatymų leidimą valdo nesikeičiančios sudėties nuolat veikiančios susirinkimas arba vienas žmogus, kaip būna absoliučių monarchijų atveju, ten dar yra pavojus, kad jie įsivaizduos

turį savo ypatingą, kitoki negu likusios bendruomenės interesą, todėl bus linkę didinti savo pačių turtus ir galią imdami iš tautos visa, ko tik užsimanys. Juk žmogaus nuosavybė visai nėra saugi net esant geriems ir teisingiems įstatymams, atribojantiems ją nuo kitų jo bendrapiliečių nuosavybės, jeigu tas, kuris juos valdo, turi galią panorėjęs paimti iš bet kurio privataus asmens kokią nors jo nuosavybės dalį ir naudoti ją bei tvarkyti kaip jam patinka.

139. Bet valdžia — nesvarbu, į kieno rankas atiduota, — yra patikima, kaip aukščiau paražiau, esant tai sąlygai ir tikslui, kad žmonės galėtų turėti ir apsaugoti savo nuosavybę. Todėl valdovas arba senatas, kad ir turėdami galią kurti įstatymus, tvarkančius tarp valdinių nuosavybę, vis dėlto niekada neturi galios imti sau visą savo valdinių nuosavybę ar jos dalį be jų pačių sutikimo; juk praktiškai tai reikštų nepalikti jiems jokios nuosavybės. O kad įsitikintume, jog net absoliuti valdžia ten, kur jos reikia, nėra savavališka net būdama absoliuti, o yra apibrėžta ir ribojama tų tikslų, kurių siekiant kartais reikia valdžios absoliutumo, pakanka apsvarstyti įprastą karinės drausmės praktiką. Juk kariuomenės, o kartu ir visos valstybės išlikimas reikalingas absoliutaus paklusimo kiekvieno aukštesnio karininko įsakymui, o jam nepaklusti ar jį ginčyti, tebūnie jis pats pavojingiausias ar neprotingiausias, — vadinasi, teisėtai užsitraukti mirtį; bet vis dėlto matome, kad viršila, kuris gali įsakyti kareiviui žengti prieš patrankos vamzdį ar stoti į pralaužtos gynybos

vieta, kur jis tikriausiai pražus, negali įsakyti, jog tas kareivis jam atiduotų bent skatiką iš savo pinigų; taip pat ir generolas, kuris gali pasiūlyti jį mirčiai už savavališką pasitraukimą iš posto ar už nepaklusimą patiems beprotiškiams siems įsakymams, vis dėlto negali, nepaisant jo absoliučios valdžios gyvenimui ir mirčiai, pasinaudoti bent vienu fartingu iš šio kareivio nuosavybės ar pasisavinti menkiausia jo turto dalį; nors jis gali jam įsakyti bet ką ir gali jį pakarti už mažiausią nepaklusnumą, nes toks akla paklusnumas būtinas tam tikslui, dėl kurio vadui duota tokia galia, t. y. išsaugoti likusius, o jo turto pasisavinimas visiškai su tuo nesusijęs.

140. Tiesa, kad vyriausybės negali būti išlaikytos be didelių išlaidų, ir kiekvienas, kuris naudojasi jų teikiamos apsaugos dalimi, turi apmokėti iš savo turto tam tikrą šitų išlaidų dalį. Bet vis dėlto tai turi būti daroma jo paties sutikimu, t. y. daugumos sutikimu, kurį pareiškia arba ji pati, arba jos išrinkti atstovai; juk jeigu kas nors pretenduos į teisę skirti ir imti iš tautos mokescius savo paties valdžia ir be tautos sutikimo, tai tuo jis pažeis pagrindinį nuosavybės įstatymą ir žlugdys valdžios tikslą. Juk kokią nuosavybės teisę aš turiu į tai, ką kitas panorėjęs gali teisėtai pasiimti sau?

141. Ketvirta, įstatymų leidimo organas negali perleisti įstatymų leidimo valdžios į kokias nors kitas rankas, nes, pats būdamas tik deleguota tautos galia, jis negali jos perduoti kitiems. Tik tauta gali nustatyti valstybės formą, įkurdama

įstatymų leidimo organą ir skirdama tuos, kurie jam priklausys. Ir kai tauta pareiškė: „Mes paklusime ir sutiksime būti valdomi įstatymų, sukurtų štai šių žmonių pagal štai šias formas“, tai jau niekas negali pasakyti, kad kiti žmonės kurs jai įstatymus; ir ji negali būti surišta kokių nors įstatymų, išskyrus tuos, kuriuos nustato jos išrinkti ir įgalioti asmenys.

142. Štai tokias ribas visuomenės pasitikėjimas ir Dievo bei Prigimties įstatymas nubrėžė kiekvienos valstybės, nepriklausomai nuo jos valdymo formos, įstatymų leidimo valdžiai. Pirma, ji privalo valdyti paskelbtais nustatytais įstatymais, kurie nebūtų keičiami pavieniais atvejais, o būtų vienas įstatymas turtingam ir vargšui, dvaro favoritui ir kaimo artoju. Antra, šie įstatymai taip pat negali būti skirti jokiame kitame galutiniam tikslui, tik tautos labui. Trečia, jie negali didinti mokesčių tautos nuosavybei be pačios tautos ar jos atstovų sutikimo. Ir tai liečia, tiesą sakant, tik tokią valdžią, kur įstatymų leidimo organas yra nuolat veikiantis ar bent jau kur tauta nėra išsaugojusi kurios nors jo sudėties dalies atstovams, retkarčiais jos pačios renkamiems. Ketvirta, įstatymų leidimo organas neprivalo ir negali perduoti įstatymų leidimo galios kam nors kitam ar paskirti ją ne tam, kuriam ją paskyrė tauta.

*Apie įstatymų leidimo,
vykdymo ir federacinę
valstybės valdžią*

143. Įstatymų leidimo valdžia yra toji valdžia, kuri turi teisę nurodyti, kaip bus naudojama valstybės jėga saugant bendruomenę ir jos narius. Kadangi įstatymai, kurie turės būti vykdomi nepaliaujamai ir veikti nuolatos, gali būti sukurti per trumpą laiką, nėra reikalo, kad įstatymų leidimo valdžia veiktų nuolat, nes jai ne visuomet atsiras darbo. Ir kadangi pagunda gali būti per didelė silpnai žmogaus prigimčiai, linkusiai geisti valdžios, tie patys asmenys, kurie turi teisę kurti įstatymus, gali taip pat išgeisti pagimtį į savo rankas teisę juos vykdyti, kad tokiu būdu pasidarytų sau išimtį ir nebūtų pavaldūs savo sukurtiems įstatymams ir kreiptų įstatymą, jį kuriant ir jį vykdam, savo asmei nei naudai; taip jų interesai tampa atskiriu nuo likusios bendruomenės, priešingi visuomenės ir valdžios tikslui. Todėl gerai sutvarkytose valstybėse, kur atsižvelgiama, kaip tai dera, į visumos labą, įstatymų leidimo valdžia atiduodama į įvairių asmenų rankas, kurie, susirinkę tam tikru laiku, turi vieni ar kartu su kitais kurti įstatymus, o tai atlikę ir vėl išsiskirstę, patys tampa pavaldūs savo išleistiems įstatymams; šie nauji ir tiesioginiai pavaldumo saitai verčia juos rūpintis tuo, kad jų leidžiami įstaty-